

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Μιχ. Δ. Στασινοπούλου, Μορφές από τον Δ' αί. μ.Χ. 'Ιστορική Εισαγωγή στο «Λόγο πρὸς τοὺς νέους» τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ψυχικὸ 1972, σσ. 308 (Βιβλιοθήκη Σχολῆς Μωραΐτη, ἀρ. 3).

1. Ἀφορμὴν πρὸς σύνταξιν τῶν κατωτέρω γραμμῶν ἔδωκεν ἔργον ἐσχάτως ἰδὸν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὑπὸ τὸν τίτλον: «Μορφές ἀπὸ τὸν Δ' αἰ. μ.Χ. 'Ιστορική Εἰσαγωγή στὸ «Λόγο πρὸς τοὺς νέους» τοῦ μ. Βασιλείου». Ψυχικὸ 1972, σσ. 308 (Βιβλιοθήκη Σχολῆς Μωραΐτη, ἀρ.3). Συντάκτης τοῦ ἔργου εἶναι ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ τέως Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Μιχ. Στασινοπούλος. Ἐργον τὰ μάλιστα εὐπρόσδεκτον, ἰδίᾳ διὰ τὸν εἰδικὸν Πατρολόγον. Μάλιστα δταν ἡ ἱστορία καὶ τὰ πρόσωπα ἐκτίθενται ἐν ἀναγλύφῳ παραστατικότητι ὑπὸ μὴ εἰδικοῦ, ἀλλὰ ἀριστοτέχου χειριστοῦ τοῦ καλῆμου, ἱκανοῦ εἰς χαρακτηριστικὰς περιγραφὰς γεγονότων καὶ προσώπων ἀληθῶς πρωτοτύπων. Ἡ ποιητικὴ καὶ λογοτεχνικὴ γραφίς τοῦ γνωστοῦ συγγραφέως καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχ. Στασινοπούλου, πέραν τῆς καλλιτελείας, προβάλλει καὶ τὴν συμμετοχὴν τοῦ συγγραφέως, κρίνοντος μὲν μετὰ βάθους, ἀλλὰ καὶ μετὰ συμμετοχῆς εἰς τὰς ὑψηλὰς ἀρχὰς καὶ τὰ εὐγενῆ ἰδεώδη, ἅτινα προτυπώνουν αἱ δύο μεγάλαι Πατερικαὶ Μορφαὶ τοῦ Δ' αἰῶνος, ὁ μ. Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ καὶ Ναζιανζηνός. Ἀνεξάντλητος εἶναι ὁ Δ' μ.Χ. αἰὼν καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἄχρι σήμερον ἀνυπέρβλητος! Ὁ σ. δὲν ἐπεδίωξε ν' ἀνακαλύψῃ τι τὸ νέον, ὑπὸ τὴν αὐστηράν ἔνοιαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνητικῆς δεοντολογίας. Ἀλλ' ἀνεζήτησεν ἐν τοῖς γνωστοῖς ν' ἀνεύρη τὸ γνήσιον, τὸ βαθύτερον νόημα, ὅπερ, ὑποκρυπτόμενον πολλὰκις, δὲν δύνανται ν' ἀνεύρουν οἱ ξηρῶς καὶ τεχνητῶς ἀνερευνῶντες τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα μιᾶς ἐνδόξου ἐποχῆς, ἰδίᾳ τὰ πρόσωπα τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος.

2. Ἐν τῷ Προλόγῳ ὁ σ. λέγει ὅτι «νοσταλγικὴ ἀναζήτηση στὸ ἱστορικὸ παρελθόν, τοῦ ἤθους ἐλευθέρων ἀνθρώπων», ὠδήγησε τοῦτον εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου του. Μὲ χάριν καὶ σαφήνειαν προδιαγράφει τὴν δομὴν τοῦ ἔργου του, ἀξιολογῶν δεόντως ἕκαστον μέρος τῆς τριλογίας του. Α' Τὸ πρῶτον μέρος θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ «εἰσαγωγικόν». Περιλαμβάνει δὲ τὰ ἐξῆς τρία κεφ.: Πρῶτον: «Προχριστιανικὸς κβσμοσ» (Ἡ Pax Romana, ὁ θρησκευτικὸς συγκρητισμὸς, ὁ ἑξανθρωπισμὸς τῶν Θρησκειῶν, ἡ «παγκόσμια προσδοκία» καὶ «τὰ πάντα καινά»). Κεφ. Β': Οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις (α'. Ὁ Ἰουδαϊσμός, β'. Τὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος: I. Γενικά, II. Οἱ διωγμοὶ, ὄνειδος τοῦ πολιτισμοῦ, III. Νομικὴ βάση τῶν διωγμῶν, κατὰ τὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο, IV. Ἡ ἐξέλιξις τῶν διωγμῶν, V. Ἀνοδος καὶ ἐπέκτασις τοῦ Χριστιανισμοῦ, VI. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ τὸ «Ἐδικτον τῶν Μεδιολάνων». γ'. Ἡ τρίτη δύναμις: Ὁ Ἑλληνισμὸς. I. Γενικά. II. Μᾶρκος Αὐρήλιος, III. Ὁ ἐξελληνισμὸς, πρόσκοπος τοῦ Χριστιανισμοῦ, IV. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ, V. Ἡ τύχη τῶν εἰδωλοκρατικῶν Θρησκειῶν, VI. Ἡ παρένθεσις τοῦ Ἰουλιανοῦ, VII. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς, ἀντίθεσις καὶ σύνθεσις). Κεφ. Γ': Ὁ τέταρτος αἰὼνας (Γενικά, α'. Οἱ αἱρέσεις. I. Γενικὲς παρατηρήσεις, II. Φιλοσοφικὴ ἐξήγησις (ἔχι «ἐγήγησις») τῶν αἱρέσεων, III. Αἱρέσεις καὶ κρατικὴ ἐξουσία, IV. Ἡ ἀνάμιξις τῆς (ἔχι «ῆσις») κρατικῆς ἐξουσίας. β'. Τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας. I. Ἡ εἰκόνα τῆς παιδείας, II. Ὁ ἐκπαιδευτικὸς νόμος τοῦ Ἰουλιανοῦ, III. (ἔχι

«IV.»!) Ὁ προσανατολισμὸς τῆς παιδείας. γ'. Συμπέρασμα. Γενικὰ γνωρίσματα τοῦ Δ' αἰῶνα (σσ. 7-94).

Β'. Μέρος δεύτερο: Βίοι παράλληλοι. Κεφ. πρῶτο: Βασιλείου τοῦ μεγάλου βίος: α' Καταγωγή καὶ σπουδές, β' Ἐπιστροφή καὶ πρώτη ἀποδημία στὴν ἔρημο, γ' Βοηθὸς τοῦ Εὐσεβίου, δ' Ἐπίσκοπος Καισαρείας, ε' Δύσκολες ὥρες. Κλυδωνίζεται, ἀλλὰ δὲν καταποντίζεται, στ' Ἡ κοινωνικὴ του ἰδεολογία, ζ' Τὸ τέλος. Κεφ. δεύτερο: Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου βίος: α' Καταγωγή καὶ σπουδές, β' Πρῶτη φυγὴ πρὸς τὴν ἔρημο, γ' Ἡ ἐκλογή τοῦ μ. Βασιλείου, δ' Ἡ δραματικὴ ὑπόθεση τῆς Ἐπισκοπῆς Σασίμων, ε' Καὶ πάλι πρὸς τὴν ἔρημο, στ' Πρὸς τὴν βασιλεύουσα. Ὁ Γρηγόριος Πατριάρχης, ζ' «Συντακτῆριος» Λόγος καὶ τὸ τέλος καὶ ἡ Ἡ Διαθήκη του. Κεφ. τρίτο: Βασιλείου καὶ Γρηγορίου σύγκρισις: α' Καταγωγή καὶ σπουδές, β' Οἱ χαρακτῆρες, γ' Ἀπομόνωση καὶ περισυλλογή. Μεγίστη πρᾶξις ἢ ἀπραξία, δ' Δραματικὲς μεταπτώσεις καὶ ε' Ἡ φιλία. Κεφ. τέταρτο: Τὸ ἔργο: α' Γενικά. Ἀγωνιζόμενοι πνευματικοὶ ἡγέτες. Ἔργα τοῦ μ. Βασιλείου. Ἔργα τοῦ Γρηγορίου, β' Ἡ ποίηση τοῦ Γρηγορίου. Ἡ προσωπικὴ «μαχητικὴ» ποίηση τοῦ Γρηγορίου. Ὁ ἐπιτάφιος Λόγος εἰς μ. Βασίλειον. Ἀποσπάσματα (σσ. 95-208).

Γ'. Μέρος τρίτο: Ὁ Λόγος πρὸς τοὺς νέους. Κεφ. πρῶτο: Ἐισαγωγή, χαρακτηρισμὸς καὶ ἀνάλυση τοῦ ἔργου: α' Τίτλος, ἱστορία καὶ σκοπὸς τοῦ ἔργου, β' Τὸ «εἶδος» τοῦ ἔργου. Ὁ παιδαγωγός, γ' Ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου, δ' Ἡ μετάφρασις. Κεφ. δεύτερο: Κείμενο καὶ μετάφρασις. Σημειώσεις. Πίνακες: 1. Κυριώτερες πηγές. 2. Χρονολογίαι τῶν κυριωτέρων γεγονότων τοῦ Δ' αἰῶνα. 3. Χάρτες καὶ εἰκόνες. 4. Ἀλφαβητικὸ εὑρετήριον. 5. Περιεχόμενα (σσ. 209-292 καὶ 293-308).

2. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἔργου ὀδηγεῖται ἐκ τῶν πρώτων κεφαλαίων εἰς τὴν ἀνοδικὴν πορείαν τῆς καθαρωτέρας προσεγγίσεως καὶ ἐνατενίσεως τῶν δύο μεγάλων ἀστέρων τοῦ χριστιανικοῦ στερεώματος, τοῦ μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἀκόπως καὶ μὲ συνεχῶς αὐξανόμενην τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν κορυφήν. Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, οἰκουμενικὴ ἀναγνώρισις καὶ ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φέρει λαοὺς καὶ φυλὰς εἰς ἀλληλογνωριμίαν καὶ εἰς ἀμοιβαίαν καὶ οἰκιοθελῆ ἀποδοχὴν τῶν ἐκλεκτῶν πνευματικῶν, θρησκευτικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐμφανισθῇ ὁ λεγόμενος «θρησκευτικὸς συγκρητισμὸς» διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὠραίου, τοῦ πανανθρωπίνως ἐφετοῦ, τῆς ἀφάτου εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν μόνη ἢ πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ, ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ πάντων, δύναται νὰ χαρίσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον.

3. Καὶ οὕτω πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ «θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ» φέρεται εἰς τὸν «φιλοσοφικὸν συγκρητισμὸν» καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸν ὑψηλὸν «ἀνθρωπισμὸν» διὰ ν' ἀναχθῇ ὕστερον εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ μετὰ τὴν Φύσιν ἰσταμένου καὶ τὰ πάντα κινούντος ὑπερτάτου Πνεύματος, τοῦ Θεοῦ! Μὲ περισσὴν χάριν καὶ ἄνεσιν ἀνέρχεται τὰς ἐξελικτικὰς βαθμίδας τῶν ἀναζητήσεων τοῦ προχριστιανικοῦ ἀνθρώπου ὁ κ. Στᾶσιν ὁ π ο υ λ ο ς, διὰ νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι «αὐτὲς τίς ὑψηλές, ἀλλὰ καὶ θετικὲς ἀπαντήσεις στὶς ἐναγωνίως ἀναζητήσεις τῶν ἀνθρώπων ἐρχόνταν νὰ δώσῃ ἢ νέα Ἐρησκεία. Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου τὴν περιέμενε... Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπαγκόσμια προσδοκία» πῶς «ἡ Θεὰ Πρόνοια τὴν ὥρισε νὰ «συγκλίνῃ» στὴ χώρα τῆς Ἰουδαίας», ὅπως τοῦτο ἐκφράζει καὶ ὁ τῆς Ἐρησκειολογίας Καθηγητῆς Λ. Φιλιππίδης εἰς τὸ ἔργον του: «Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Κ.Δ.» (σ. 764).

4. «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθον, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ», κηρύττει ὁ Παῦλος (Β' Κορ. 5,17). Ἐπ' αὐτοῦ ἀκριβῶς ὁ σ. στηρίζεται διὰ τὴν ἐξηγήσῃ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον. Ἐρωτᾷ ὁ σ.: «Γιατί, ἄραγε, μιὰ Ἐρησικεῖα, ποὺ ἐκήρυσσε τὴν ἀγάπην, τὴ συγγνώμην καὶ τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ξιμελλε νὰ καταδιωχθῇ τόσο σκληρά;». Ἰδοὺ καὶ ἡ ὀρθὴ ἀπάντησις: «Ἡ ἐξηγήσῃ βρῖσκειται σὲ δύο στοιχεῖα: α) τὴν ἀντίθεσιν (τῆς χριστιανικῆς Ἐρησικείας) πρὸς τὴς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς καὶ β) τὴν ἀδιάλλακτὴν «ἀποκλειστικότητα» ποὺ τὴν χαρακτηρίζει» (σ. 32).

5. Μὲ τὴν αὐτὴν ὀρθοκρισίαν καὶ γλαφυρότητα ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ σ. καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ κεφάλαια, τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰς «ἀντιπάλους» τοῦ Χριστιανισμοῦ δυνάμεις. Ὁ ἀναγνώστης θὰ εὕρῃ πρωτοτύπους χαρακτηρισμοὺς καὶ ἀρίστως περιγραφὰς καταστάσεων καὶ γεγονότων. Οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοὶ χαρακτηρίζονται «θνεῖδος τοῦ πολιτισμοῦ»! Καὶ ἡ «νομικὴ» αἰτιολόγησις τῶν διωγμῶν κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἐκτίθεται περιεκτικῶς μὲν, ἀλλὰ μετὰ τῆς διακρινούσης τὸν σ. νομομαθείας καὶ τεκμηριώσεως. Ὡραῖος ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» ὡς «προσκοποῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ» (σ. 55-59). Καὶ τὰ περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου ἐκτιθέμενα ἐνέχουν τι τὸ ἀποκρυσταλλωμένον καὶ ἀσφαλές, ἀπαύγασμα τῆς εὐρείας γνώσεως καὶ βαθείας κρίσεως τοῦ σ. Καὶ τὰ περὶ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ περιγράφονται παραστατικώτατα, ἐν τῇ ὀξυμῶρῳ μάλιστα μορφῇ τῆς ἀντιθέσεως καὶ εἶτα τῆς συνθέσεως τῶν δύο τούτων μεγεθοτήτων (σ. 65-69).

6. Τὴν αὐτὴν περιεκτικότητα ἐκθέσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ ὀρθῆς κρίσεως ἐνημερότητα ἐμφανίζει καὶ τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ἔργου, ἐνῶ ἐκτίθενται τὰ περὶ τῶν αἱρέσεων καὶ τὰ περὶ τῆς παιδείας κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. Οἱ ἐξῶθεν διωγμοὶ δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον ἐπικίνδυνον, ὅσον αἱ αἱρέσεις ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκπηδήσασαι. Τὴν φιλοσοφικὴν ἐξηγήσιν τῶν αἱρέσεων δίδει ὁ σ. διὰ τοῦ γενικοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτων, ὡς ἐπαναστροφῆς εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχάς. Τὸν δλισθηρὸν δρόμον τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ ἐρμηνεύᾳ τοῦ δόγματος ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν ἀντέκρουσεν ἡ ὀρθόδοξος σκέψις, μὲ τὴν ἰδίαν φιλοσοφικὴν ἐπιχειρηματολογίαν καὶ διὰ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀδυναμίας τοῦ Νοῦ ν' ἀνυψωθῇ εἰς τὰς διὰ τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως διατυπωμένας Ἀληθείας περὶ Θεοῦ, Ἀνθρώπου καὶ Κόσμου, ὡς Ἀληθείας ἐφανερώσεν ἐν τῇ πληρότητι τῶν ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ!

7. Τὸ θέμα τῆς χριστιανικῆς Παιδείας κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνας, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ἠρευνήθη, ὡς μὴ ὤφειλεν, οὔτε εἰς ἕκτασιν οὔτε εἰς βάθος. Τοῦτο μόνον μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν: ὅπως ὀρθῶς διατυποῦται ὑπὸ τοῦ σ. σχετικῶς: «Σχολεῖα καθαρὰ «χριστιανικά» δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν κέντρα διδασκαλίας, ἐστῆς φωτισμοῦ ἐκπαιδευτικοῦ» (σ. 83). Ὁ σ. περιορίζεται ν' ἀναφέρῃ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ὡς πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν οὐδὲν λέγει. Καὶ ἐν τούτοις τὰ πρώτα γραπτὰ μαρτύρια τῆς μεταποστολικῆς ἐποχῆς ἐκεῖ πρωτοεμφανίζονται. Εἶναι τὰ ἐν ἐπιστολικῇ μορφῇ ἔργα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων. Ταῦτα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὁμοιομόρφου «θεολογικῆς τάσεως» καὶ ἄρα ὡς ἐὰν προήρχοντο ἐξ ὀρισμένης «Θεολογικῆς Σχολῆς». Ἀλλ' ἐλλείπουσι μαρτυραὶ ὑπάρξεως «Θεολογικῆς Σχολῆς» ἢ Σχολῶν ἐν τινι τῶν μεγάλων πόλεων τῆς μικρασιατικῆς περιοχῆς. Περισσότερον εἴμεθα ἐνήμεροι περὶ «Θεολογικῆς Σχολῆς» ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης καὶ ὑστερόν πως ἐν Ἐδέσση τῆς Συρίας καὶ ἐν Νισίβει.

8. Ὁ ἐκπαιδευτικὸς Νόμος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει τοὺς χριστιανούς ἀναρμοδίους διὰ τὸ ἔργον τοῦ δημοσίου διδασκάλου, παρῶθησε τὴν Ἐκκλησίαν νὰ λάβῃ

θέσιν ἐπὶ τοῦ ὅλου προβλήματος διὰ τῆς εὐμενοῦς ἀποδοχῆς τῆς μορφωτικῆς ἀξίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων — ποιητῶν, ρητόρων καὶ φιλοσόφων — μετὴν ἐξαίρεσιν τῆς πολυθεϊστικῆς τῶν ἀντιλήψεως καὶ τῆς πέραν τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς τῶν χριστιανῶν βιοθεωρίας τῶν. Τὴν γεφύρωσιν δὲ τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἐπέτυχεν νὰ συζεύξῃ ἐπ' ἀγαθῶ ἀμφοτέρων ἡ μεγαλοφῆς πνοὴ τοῦ ἐνδόξου ἐκκλησιαστικοῦ Πατρὸς τοῦ Δ' αἰῶνος, τοῦ μ. Βασιλείου διὰ τοῦ ἔργου του: «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων». Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἔργου τούτου, τῆς ὕψης, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς πέραν παντὸς χρονικοῦ καὶ τοπικοῦ ὅρου ἐπιδράσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν κόσμον, θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον δι' ἰδιαιτέρας μελέτης ἄλλοτε.

9. Ὁ σ. κρήνων καὶ ἀξιολογῶν τὰ ποικίλα γνωρίσματα τοῦ Δ' αἰ., ὡς ταῦτα διεμορφώθησαν διὰ τῆς ὀριστικῆς ἐπικρατήσεως τῆς νέας Θρησκείας, τῆς «συνεκτικῆς καὶ κινουμένης δυνάμεως», κατὰ τὴν ὥριαν ἐκφρασιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Δ. Ζακυθινοῦ, ὁρθῶς ἀποφάνεται ὅτι δι' αὐτῆς ἐπετεύχθη ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐνότης τοῦ Ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ κόσμου. Ὁ Δ' αἰὼν ὑπῆρξεν ἡ χράνη, ἐν ἣ ἐχωνεύθησαν, συνεκεράσθησαν καὶ συνεφιλιώθησαν αἱ ὑψηλαὶ ἰδέαι τοῦ ἀρχαίου-ελληνικοῦ κόσμου μετὰ τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀρχῶν καὶ θεῶν διδασκῶν τοῦ Ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία συμπορεύονται πλέον ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἀλληλοβοηθοῦνται. Ὁ «ἄνθρωπος» ἀντικρύζεται ὡς «τέκνον» Θεοῦ. Ἡ φιλανθρωπία ἐξευγενίζεται, οἱ Νόμοι καθίστανται δικαιοτέροι καὶ αἱ ποιναὶ ἀνθρωπινώτεραι. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου συμβαδίζουσιν μετὰ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ οἰκογένεια προστατεύεται, ὁ γάμος προσλαμβάνει τὸν ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποδιδόμενον μυστηριακὸν χαρακτήρα καὶ ἡ γυνὴ τιμᾶται καὶ προστατεύεται. Αἱ χῆραι, τὰ ὄρφανά, οἱ δοῦλοι, οἱ ἀσθενεῖς, οἱ γέροντες τίθενται ὑπὸ τὴν φιλανθρωπικὴν προστασίαν Ἐκκλησίας καὶ Κράτους. Ἡ πάσης μορφῆς ἐκπολιτιστικὴ πορεία τῶν ἀνθρώπων, ἀσχέτως φυλετικῆς προελεύσεως, καὶ αἰαγωγῆς καὶ γένους ἢ κοινωνικῆς τάξεως, βαδίζει ταχεῖ ποδὶ εἰς νέας κατακτήσεις, εἰς νέας καρποφόρους ἐπιτεύξεις καὶ καθίσταται οὕτω ἀληθῆς πρόδρομος τοῦ νεωτέρου Εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ. Τὰ γράμματα, αἱ τέχναι, κάθε τι τὸ πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν ἔργον, φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ πρωτοτύπου, τοῦ εὐγενεοῦ, τοῦ ὠραίου, τοῦ ἀξιοθαυμάστου. Ἡ δὲ Θρησκεία τοῦ Λυτρωτοῦ προσδίδει εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἔργα τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργικότητος τοῦ Βυζαντινοῦ Μένσου Αἰῶνος ἓνα συμβολισμὸν μεταφυσικῆς ὠραιότητος ἀληθῶς ἀξιοθαυμάστου. Καὶ αἱ ρίζαι τῆς παντοδαπῆς ταύτης ἀναπτύξεως ἐξηκολούθησαν ἐν χρόνῳ μὲν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, ἐν τόπῳ δὲ ἐν τῇ ἐνδόξῳ Καππαδοκικῇ περιοχῇ, τῇ ἀναθρεψάσῃ καὶ ἀναδειξάσῃ τὰς μεγάλας Πατερικὰς Μορφάς, οἷαι αἱ τοῦ μ. Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου καὶ πλήθους ἄλλων μεγάλων Καππαδοκῶν συγγραφέων τῆς ἰδίας ἐποχῆς.

10. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου ἀφιερώνει ὁ σ. εἰς τὰ «βιογραφικὰ» τῶν δύο μεγάλων Πατέρων, μ. Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Βεβαίως δύναται ὁ βουλόμενος ν' ἀνεύρῃ τοὺς βίους τῶν ἁγίων τούτων ἀνδρῶν εἴτε εἰς τὰς εἰδικὰς Πατερικὰς Γραμματείας, εἴτε εἰς τὰς Ἑγκυκλοπαιδείας καὶ τὰ Λεξικά, εἴτε καὶ εἰς τὰς δι' ἕκαστον ἀφιερωμένας εἰδικὰς μονογραφίας. Ἀλλ' ὁ σ. δὲν ἀρκεῖται εἰς τυπικὴν ἐκθεσιν τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τῶν μεγάλων τούτων Μορφῶν. Δίδει, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, βαθυστοχάστους χαρακτηρισμοὺς καὶ κάμνει ἐπιτυχεῖς συγκρίσεις τοῦ μὲν πρὸς τὸν δὲ καὶ ἀμφοτέρων ἔναντι τῶν κινουσῶν τούτους ἰδεῶν, ἀρχῶν καὶ ἀτομικῶν προσκλίσεων καὶ κατευθύνσεων. Ἐπιγραμματικώτατα δίδεται ὁ χαρακτηρισμὸς ἐκαστοῦ Πατρὸς. Λέγει: «Ὁ Βασίλειος εἶχε γεροντικὴ σύνεση, προτοῦ φθάσῃ στὸ γῆρας». Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος «ἀκόμη κι' ὅταν ἔφθασε στὸ γῆρας εἶχε διατηρήσει ἀπλότητα παιδιοῦ». Ἡ «θεοποιὸς» περισυλλογῇ, κατὰ τὸν Γρηγόριον,

ἀνάγει τὴν ψυχὴν εἰς τὸν σωτηριώδη στοχασμὸν καὶ τὴν διὰ τῆς «ἀπραξίας» μεγαλουργὸν ἀνάτασιν τῆς σκέψεως εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν δικαίωσιν διὰ τῆς συναντήσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος! Αὐτὴν τὴν «μυστικὴν» θεώρησιν τοῦ Γρηγορίου ἀποδίδουν οἱ στίχοι του, ὡς ὠραιότατα ἀποδίδονται ὑπὸ τοῦ Θ. Ξύδη καὶ τοῦ σ., δι' ὧν ἐκφράζεται τὸ φλογερὸν πάθος καὶ ὁ κατακαίων τὰ στήθη του «ἔρωσ» τῆς φυγῆς καὶ τῆς μονώσεως:

Ἄξιμον ἀγριοπερίστερο, μὲ τὰ πλατεῖα φτερά του
 ἢ χελιδόνι γρήγορο, νὰ φύγω ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους,
 νὰ πάω στὴν ἔρημο, μαζὶ μὲ τ' ἄγρια ζῶα, ποὺ εἶναι
 κι' ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πιὸ πιστὰ — νὰ ζῶ χωρὶς φροντίδα,
 καὶ θλίψεις καὶ κατατρεγμούς, τ' ἀστάχια νὰ μὲ τρέφουν,
 στὸ Θεό μου νάμαι πιὸ κοντὰ — καὶ μιὰ ζωὴ γαλήνια
 νὰ μοῦ φωτίζει ὁ οὐρανός, μὲ τὸ αἰώνιο φῶς του»!

11. Εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς μεγάλης Μορφῆς τοῦ Βασιλείου ὁ σ. διαβλέπει καὶ ἀναγνωρίζει τὴν «μυστηριώδη» ἐκείνην δύναμιν, τὴν ὅποیان διαθέτουν οἱ ἐκ γενετῆς Ἡγέται. Λέγει σχετικῶς: «Παρόμοιες μεταπτώσεις καὶ διασπάσεις δὲν παρατηροῦμε στὸ βίον τοῦ Βασιλείου — ὅπως δηλ. εἰς τὸν βίον τοῦ Γρηγορίου. Σταθερώτερος, ἡρεμώτερος, χαράσσει ἕναν ἀσφαλῆ σκοπὸν στὴν πορεία του καὶ τὸν πραγματοποιεῖ μὲ ἀποφασιστικότητά, μὲ ἐπιβάλλον καὶ μὲ κύρος. Ὑποτάσσει σ' αὐτὸν τὸ σκοπὸν τὰ αἰσθήματά του. Καὶ τὰ ὑποτάσσει ἡρεμα, χωρὶς νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἐσωτερικὴν του ἀπλὴ καὶ τὴς ταλαντεύσεις του. Κυβερνᾷ τὰ γεγονότα μὲ ἀσφάλεια, πρὸς τὴν κατεύθυνση, ποὺ νομίζει ὅτι συμφέρεῖ στὸ μεγάλο σκοπὸν του. Δὲν κάμπτεται μπροστὰ στὴ δύναμιν τῶν αὐτοκρατόρων, οὔτε λοξοδρομεῖ γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ φίλους» (σ. 159). Καὶ κατωτέρω (σ. 160): «Ἡ τέχνη νὰ ἐπιβάλλεσαι, εἶναι μιὰ δύναμις, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ συνισταμένη μυστηριωδῶν ιδιοτήτων, ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἡγέτη. Εἶναι δύσκολο νὰ ἀναλύσῃ κανεὶς αὐτὲς τὴς ιδιότητες. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι καταλήγουν σὲ μιὰ γοητεία μυστηριώδη καὶ ἀνεξήγητη, ποὺ κάνει νὰ ἐπιβάλλεται ἕνας ἄνθρωπος στοὺς ἄλλους φυσικὰ καὶ ἀβίαστα, τὴν ἴδιαν στιγμὴν, ποὺ ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος, μὲ ἴση ἀξία, ἴσως καὶ μὲ μεγαλύτερα εἰδικὰ προσόντα, δὲν λογαριάζεται. Αὐτὸ τὸ φυσικὸ χάρισμα τοῦ ἡγέτη εἶχε ὁ Βασίλειος—ἐνῶ ὁ Γρηγόριος, γεμᾶτος καλῆς θέλησιν καὶ ἀνεξάντλητῃ ἀρετῇ, ὑποκύπτει συχνὰ σ' αὐτὸ τὸ ἐπιβάλλον, τὸ δέχεται, ὕστερα ἀντιδρᾷ, καὶ τὸ ἀποκρούει, ἀλλὰ στὸ τέλος ὑποκύπτει στὸ κύρος τοῦ Βασιλείου. Δὲν εἶναι λοιπὸν περιέργον, ὅτι ὁ ποιητὴς Γρηγόριος παρακολουθεῖ μὲ θαυμασμὸν αὐτὴ τὴν σιγουριά τοῦ Βασιλείου καὶ ὀνομάζει «δρῦν» τὸ μεγάλο του φίλον. Ἐξαιρετοὶ χαρακτηρισμοὶ ἀντιθέσεων καὶ συνθέσεων τῶν παραλλήλως συγκρινόμενων μεγάλων ἀνδρῶν!

12. Ἐὰν ἤθελον ἀναλύσει ἕκαστον κεφάλαιον τῆς ἐξαιρετοῦ ταύτης μελέτης, θὰ ἐξέβαινον πέραν τῶν ἐπιτρεπτῶν ὁρίων τῆς «νύσσης». Ὁραιότατα ὁ σ. ἐκθέτει τὸν δεσμὸν φιλικίας Βασιλείου καὶ Γρηγορίου, παρέχων συνάμα ἐπιγραμματικούς χαρακτηρισμοὺς τῆς «φιλίας» καὶ τῶν «φίλων» γενικῶς. Ὁ κ. Σ τ α σ ι ν ὀ π ο υ λ ο ς, ποιητὴς καὶ λογοτέχνης ὁ ἴδιος, ἦτο φυσικὸν νὰ συγγινηθῇ ἐκ τῆς ποιήσεως τοῦ Πατρὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Ὑμνογραφίας, ὡς ἀναγνωρίζεται, τοῦ Γρηγορίου, διὰ νὰ χαράξῃ καὶ διὰ τὸν ποιητὴν Γρηγόριον τὴν δεθὴν εἰκόνα τοῦ στοχαστοῦ Πατρὸς. Λέγει (σ. 177): «Ἡ ποίησις τοῦ Γρηγορίου ἔχει βαθὺ ἀνθρώπινον στοιχεῖον... Καθὼς ἦταν φύσις ἐνδοσκοπικὴ καὶ εὐαίσθητη στὴν περισυλλογὴν, στὴν αὐτοἀνάλυση καὶ στὴν ἐνόραση, ἡ ποίησίς του ἔχει πάρει ἀπ' αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά, μιὰν ἔντονη ἐσωτερικότητα ποὺ τείνει πρὸς τὴν πνευματικὴν τελείωσιν καὶ τὴν ἀρετὴν... Ἡ εἰλικρινὴς θρησκευτικότης του, τὸν ἔκαμε νὰ σφραγίσῃ τὴν ποίησίς του

μέ πνοή βαθύτατα χριστιανική... Στὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου, δὲν βρίσκει κανεὶς τὸ ψυχρὸ ἢ ρητορικὸ ὕφος ποιημάτων καθαυτὸ θρησκευτικῶν ἢ θεολογικῶν. Ἐναδύεται μέσ' ἀπ' αὐτά, σὰν λεπτὸ φιλοσοφικὸ στοιχεῖο, τοῦ ἀνθρώπου ὁ πόνος κί' ἡ ἀγωνία, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀδυνάτου καὶ ἀτελοῦς, ἡ αἰωνία καὶ ἀσίγαστη ἀμφιβολία ἐμπρὸς στὸ ἀγνωστο πού καλύπτει τὴ μοῖρα του... Ὁ ποιητὴς ὁ πραγματικὸς εἶναι ἀληθινὸς ἱερέας τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Καὶ ὁ Γρηγόριος ἦταν ἕνας ἀληθινὸς ποιητὴς. Καὶ σὰν ἄνθρωπος, δὲν μποροῦσε νὰ θεωρῆ ἕξω ἀπὸ τὴν ποιήσῃ του τίποτε τὸ ἀνθρώπινο» (σ. 179/9).

13. Ὁ ἀναγνώστης θὰ εὕρῃ καὶ περαιτέρω ἐξαιρετὰ στοιχεῖα ἐπιτυχοῦς ἐξεικόνισης τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ σ. Μάλιστα δὲ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν περιγραφομένην ὑπ' αὐτοῦ «προσωπικὴ» μαχητικὴ «ποίησις τοῦ Γρηγορίου» καὶ τὴν «ἀποφθεγματικὴν ποιήσῃ» αὐτοῦ, ἐξ ἧς καὶ πολλοὶ στίχοι ἐν πρωτοτύπῳ παρεμβάλλονται, ἀναλυόμενοι ἐπιτυχῶς. Ἐν τέλει τοῦ τετάρτου κεφ. τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἔργου παρατίθενται «ἀποσπάσματα» ἐν μεταφράσει ἐκ τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν μ. Βασιλείου. Τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς ὅλης μελέτης στέφεται διὰ τοῦ περιφήμου ἔργου τοῦ μ. Βασιλείου «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων». Προηγεῖται «εἰσαγωγή, χαρακτηρισμὸς καὶ ἀνάλυσις τοῦ ἔργου». Μὲ τὴν αὐτὴν ὀρθὴν τομὴν κρίσεως ἀναλύει τὸ ἔργον ὁ σ. Ἐκθέτει ἐν ἀρχῇ τὰ περὶ τοῦ τίτλου, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἔργου. Κατ' εἶδος καὶ τὴν μορφήν ὁ σ. κατατάσσει τὸ ἔργον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν «δοκιμίων», εἰ καὶ μετὰ τινος ἐφεκτικότητος, λόγῳ ἀκριβῶς τῶν διαφορῶν γνωμῶν τῶν ἐπιστημόνων πού ἐνησχολήθησαν περὶ τὸ ἔργον. Ἐν τέλει δὲ τῆς εἰσαγωγῆς δίδει ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου, περιεκτικὴν μὲν καὶ σύντομον, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀκριβῆ καὶ λίαν ἐπιτυχή.

14. Ἄλλ' ἐνταῦθα θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐκτείνω τὸν λόγον περὶ τοῦ περιφήμου τούτου ἔργου, ὅπερ ποικίλας ἀφορμὰς παρέσχεεν εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τούτου, τοῦ σκοποῦ δι' ὃν συντάχθη, τῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνεται προσώπων, τῆς μορφωτικῆς τούτου ἐπιδράσεως καὶ τῆς ὀρθῆς τούτου τοποθετήσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ καθόλου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας. Ἐλπίζομεν δὲ νὰ διορθώσωμεν πεπλανημένας τινὰς ἀπόψεις τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων, οἵτινες ἰσχυρίσθησαν, ἄνευ μηδεμιᾶς τεκμηριώσεως ἐκ τῶν πηγῶν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ μ. Βασιλείου ἐγράφη χάριν τῶν «ἀνεψιῶν» αὐτοῦ δῆθεν, ἐνῶ εἶναι ζήτημα ἂν καὶ κατὰ πόσον ὁ μ. Βασίλειος ἔσχεν «ἀνεψιούς» καὶ δὴ καὶ εἰς ἡλικίαν τοιαύτην, ὥστε νὰ συγγράψῃ χάριν αὐτῶν ἔργον ἀρχῶν πράγματι ρηξικελευθὸν διὰ τὴν ἐποχὴν των καὶ ἰδεῶν ἐυγενῶν καὶ ὑψηλῶν, αἵτινες θὰ ἠδύναντο πολλοὺς μὲν τῶν χριστιανῶν ἐκ τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ ὀλιγομαθῶν νὰ σκανδαλίσουν, ἄλλους δὲ νὰ παρωθήσῃ, ὥστε νὰ θέσουν εἰς ἑαυτοὺς τὸ ἐρώτημα, ἂν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν χριστιανοπαίδων γενικῶς αἱ διατυπούμεναι ἀρχαὶ ὑπὸ τοῦ μ. Βασιλείου. Καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου ἀκόμη καὶ τοῦ τρόπου τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου ἐγείρονται ἀμφισβητήσεις. Ἐκρίναμεν λοιπὸν σκόπιμον καὶ καθηκόντως ἐπιβαλλόμενον, ὅπως διαπραγματευθῶμεν καὶ ἡμεῖς τὸ πολὺπλευρον τοῦτο θέμα, ἵνα οὕτω πως καταστῇ δικαιότερα καὶ ἡ ἀξιολόγησις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου καὶ κριτῆ πρεπωδέστερον ἢ βαθύτης τῆς σκέψεως καὶ ἡ προφητικὴ πράγματι ἐνόρασις τοῦ μ. Βασιλείου, ἐνὸς τῶν ἐνδοξοτέρων ἀνδρῶν καὶ σοφῶν τῆς χριστιανικῆς Γραμματείας, διὰ τὴν ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν, ἣν ἤσκησε τὸ ἔργον εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας, καὶ θὰ ἀσκήῃ ἔσαεὶ, ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχουν οἱ ὀρθῶς φρονούντες ἄνθρωποι καὶ παιδαγωγοί. Ἀλλὰ περὶ ὧν αὐτῶν τῶν προβλημάτων, προσεχῶς.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Ε. Μοῦτσοπούλου, Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, «Φιλοσοφικὸ ἰστορικὸν προβληματισμὸς», τόμ. Α' «Συνειδήσεις καὶ δημιουργία». Ἀθήναι 1971, σσ. 440.

1. Τὸ μετὰ χειρὸς ἔργον ἐμπεριλαμβάνει 43 κείμενα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν «γενικὴν» φιλοσοφίαν. Τὰ πλεῖστα εἶχον δημοσιευθῆ εἰς ξένα φιλοσοφικά Περιοδικά, τινὰ δὲ τούτων καὶ εἰς τὸν Περιοδικὸν Ἑλληνικὸν Τύπον. Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς πέντε τμήματα, ἀναφερόμενα εἰς ἰσαριθμοὺς τομεῖς ἐρεύνης. Παρὰ δὲ τὴν φαινομενικὴν ἰδιαίτερότητα τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, ἐν τούτοις πάντα ὁμοῦ ἀποτελοῦν ἐνότητα, δυνάμενα νὰ θεωρηθῶν ἄρμονικὰ συνθέματα ὀλοκληρωμένου φιλοσοφικοῦ Συστήματος. Ἐκ τῆς διακρίσεως τοῦ ἔργου θ' ἀντιληφθῶμεν τὴν τε σπουδαιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν μεθοδικὴν πορείαν τῆς σκέψεως τοῦ ο. πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκτέου σκοποῦ.

2. Ἰδοῦ λοιπὸν καὶ ἡ διδομένη διάρθρωσις τοῦ ἔργου: Μέρος Α': Ἐντασις οὐσίας. Περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς πρὸς διερεύνησιν φιλοσοφικά προβλήματα: 1. Γνωσιολογικὴν θεώρησιν τῆς ὑποστατικῆς θεμελιώσεως τοῦ ὄντος. 2. Περί τινος μεθοδολογικῆς δυσχερείας ἐν τῇ ὄντολογία: Ἡ μνεία τοῦ ὄντικοῦ. 3. Ὀντολογικὴ διάρκεια καὶ συνειδήσις. 4. Ὀντολογικὴ αὐτοτέλεια. 5. Τὸ συνηρημένον ὄν καὶ 6. Τὸ ὀλοκληρωμένον ὄν (σσ. 17-62). Μέρος Β': Νοητικὰ ὀδέυσεις. Τοῦτο περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους θέματα: 7. Ἐμπειρίαν καὶ ὑπερεμπειρικὴν συνείδησιν. 8. Πρὸς μίαν διεύρυνσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἀληθείας: Τὸ σχεδὸν ἀληθές. 9. Τεχνικὴ καὶ νοητικὰ πλαίσια καὶ 10. Αἱ τεχνικαὶ προϋποθέσεις τῶν περὶ σύμπαντος θεωριῶν καὶ ἡ φιλοσοφία. Μέρος Γ': Ὀργάνουμένη παρῶσις: Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἐρευνῶνται τὰ ἀκόλουθα θέματα: 11. Χρονικαὶ καὶ καιρικαὶ κατηγορίαι. 12. Ἡ παλαιώσις καὶ τὸ πρόβλημα τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν. 13. Ἡ δυναμικὴ τοῦ χώρου καὶ ἡ νεώτερα ποίησις. 14. Γλῶσσα καὶ χωρικαὶ κατηγορίαι. 15. Φαινομενολογία τῆς ἀνθρωπίνης ἐπεκτάσεως καὶ 16. Μειδιάμα καὶ συνειδήσις (σσ. 95-218). Μέρος Δ': Οἰκουμενικὰ διαστάσεις: Θέματα: 17. Προοπτικὰ ἐπανεντάξεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φύσιν. 18. Πρὸς ἐπικαιροποίησιν τῆς ἀξίας («ἄνθρωπος»). 19. Ἰδεῶδες καὶ πραγματικότης εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. 20. Ἐθνικὸς διαφορισμὸς καὶ οἰκονομικὴ ὁμοιογένεια ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῆς αὔριον. 21. Ἡ ἰδέα τῆς προθετικότητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. 22. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἀξιολογίας. 23. Βούλησις καὶ προθετικότης. 24. Ἐπὶ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ ἠθικοῦ νόμου. 25. Πρὸς μίαν γεωμετρικὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ 26. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος καὶ ἡ φιλοσοφία. Μέρος Ε': Αἰσθητικὴ ὄρθωσις (σσ. 269-417): 27. Αἰσθητικὴ καὶ τέχνη. 28. Αἰσθητικὸν καὶ θρησκευτικὸν συναίσθημα. 29. Θρησκευτικὸν σύμβολον καὶ αἰσθητικὴ ἐπικοινωνία. 30. Περί τῆς ἀληθείας τοῦ ἔργου τέχνης. 31. Περί τοῦ «ἀναληθοῦς» ἐν τῇ τέχνῃ. 32. Περί τοῦ «καιρικοῦ» χαρακτῆρος τοῦ ἔργου τέχνης. 33. Ἀποφατικὴ γνωσιολογία τοῦ ἔργου τέχνης. 34. Αἱ ἀνθρωπιστικαὶ διαστάσεις τῆς τέχνης. 35. Τέχνη καὶ καλλιτέχνης, ἐργασία καὶ ἐργάτης. 36. Θαῦμα καὶ θαυμασμός. 37. Ἡ αἰσθητικὴ ὀργάνωσις τοῦ χώρου. 38. Ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία: θεώρησις καὶ πειραματισμός. 39. Πρὸς μίαν φαινομενολογίαν τῆς δημιουργίας. 40. Ἡ μορφοποιὸς φαντασία. 41. Τὸ σχεδὸν ὠραῖον. 42. Ἐνταξίς τοῦ κλασσικοῦ εἰς μίαν αἰσθητικὴν ἐλευθερίαν καὶ 43. Αἱ κριτικαὶ διαστάσεις.

3. Παραθέσαμεν τὸ πλήρες σχεδιάγραμμα τοῦ ἔργου, ἵνα ὁ ἀναγνώστης σχηματίσῃ πλήρῃ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐξαιρέτου τούτου πονήματος, ἅμα δὲ ἐθισθῆ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν διατύπωσιν τῶν ἐννοιῶν δι' ὧν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ τοῦ σ. εἰσαγομένων. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ πολυσπουδάστου τούτου φιλοσοφικοῦ συγγράμματος δὲν ἐνδιαφέρει μόνον τὸν φιλόσοφον ἐπιστήμονα, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεολόγον. Ἐκ τούτου δ' ὀρμηθέντες καὶ ἡμεῖς παρέχομεν ὡδε ἐκτενεστέραν ἀναλυτικὴν ἐκθεσιν τοῦ ἔργου. Ὁ σ. διαπραγματεύεται τὰ ἐπὶ μέ-

ρους θέματα μετ' ὄξυνοίας, ἀπαυγάσματος οὐσης τῆς βαθείας φιλοσοφικῆς σκέψεως αὐτοῦ. Τοῦτον ἀπασχολεῖ τόσον τὸ «ἐπίκαιρον», ὅσον καὶ τὰ ἐξελικτικὰ στάδια τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως ἐν τῇ ἱστορικῇ διαδρομῇ. Ἐπίσης τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ σ. στρέφονται τόσον περὶ τὰ αἰσθητικά, ὅσον καὶ τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα. Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα ὁ σ. ἀσχολεῖται περὶ τὴν «ὄντολογία» καὶ τὰ συναφῆ πρὸς ταύτην προβλήματα. Ἐν αὐτῷ ὁ σ. ἀναζητεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ «εἶναι» ἐντὸς, ὡς λέγει, τοῦ «πλέον—εἶναι», ἦτοι ἐντὸς τῆς οὐσίας, ὀλοκληρουμένης δι' αὐτεπιβεβαιώσεως, ἄνευ ἀλλοιώσεως ἢ μεταβολῆς τινος. Αἱ σχέσεις τῶν στοιχείων τοῦ «ὄντος» προβάλλονται ὡς οὐσιώδεις τούτου συναρτήσεις. Τὸ «ὄν» συνεξετάζεται καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὰ ἄλλα ὡς «ὄντα» θεωρούμενα. Τὸ «ὄν» προβάλλεται ὑπὸ τοῦ σ. ὡς «αὐτοῦσία δημιουργία».

4. Ἐν τῷ Β' τμήματι ὁ σ. διερευνᾷ τὰς νοητικὰς λειτουργίας γνωσιολογικῶς. Ἡ γνωσιολογία εἶναι ἄμα καὶ ἐπιστημολογία καὶ «συνειδησιολογία» διὰ τὸν σ. Ἐν δὲ τῷ Γ' τμήματι διερευνῶνται κοσμολογικὰ προβλήματα, ἀναγόμενα εἰς τινὰ συνειδησιολογικὴν ἀντίληψιν. Τὰ δύο πρῶτα τμήματα προὔλειανον τὸ ἔδαφος εἰς κατανόησιν τῆς πράγματι πρωτοτύπως ἐκτιθεμένης ὑπὸ τοῦ σ. θεωρίας περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Διὰ τὸν φιλόσοφον σ. τὸ κλασσικὸν σύστημα «πρὸ—μετά», νοούμενον χρονικῶς καὶ χωρικῶς, ἐπικαλύπτεται ὑπὸ τοῦ δυναμικοῦ συστήματος «οὐπω—οὐκέτι» (σ. 97-189). Ἡ ἐπικάλυψις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν «προθετικότητα τῆς συνειδήσεως», δι' ἧς «ἀνοδομεῖται» ὁ Κόσμος, ὅστις ὡς χώρος καὶ ὡς χρόνος «ἀναλίσκεται», λαμβάνων νέον ὄνομα διὰ τῆς συστοίχου «ἀναλώσεως» τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς αὐτοῦ (σ. 182). Ἡ ἰδία δημιουργικότης, ἥτις ἐκδηλοῦται ὡς προθετικότης, συνέχει καὶ τὴν ἡθικὴν διάστασιν τῆς συνειδήσεως, δι' ἧς ἐκφαινεται ἰδιότυπὸς τις διαλεκτικὴ τοῦ ἡθικοῦ νόμου (σ. 254/58). Τὸ τελευταῖον τμήμα τοῦ ἔργου ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰσθητικὴν, ἣν ὁ σ. χαρακτηρίζει ὡς δημιουργικὴν «ὄρθωσιν». Ὁ αἰσθητικὸς ἀπαντᾷ τὸν μεταφυσικόν, ἵνα ἀμφοτέροι καταλήξουν εἰς ὄρθην ἀξιολόγησιν τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ «θεωροῦ» (σ. 302/11 καὶ 355/7 καὶ 403/17).

5. Ὁδηγὸν ἀσφαλῆ τῶν φιλοσοφικῶν περιηγήσεων τοῦ σ. ἔχει ὁ μελετητῆς τοῦ σπουδαιστάτου ἔργου του τὴν «Ἐἰσαγωγὴν» τοῦ ἰδίου, ἐν ἧ ἐκτίθεται ἡ πνευματικὴ πορεία καὶ ὁ πλουσιώτατος ἰδεολογικὸς ὄπισμος τοῦ φιλοσόφου σ., μετὰ καταπλησοῦσης εὐχερείας, ὀδηγοῦντος τὸν εἰθισμένον εἰς τὰς φιλοσοφικὰς πτήσεις ἀναγνώστην, εἰς τὰ διάφορα ρεύματα τῆς φιλοσοφούσης ἀνθρωπίνης διανοίας κατὰ τε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν. Ὁ σ. ἐντυπωσιάζει μὲ τὸ εὐπλαστον καὶ πρωτότυπον λεξιλόγιόν του ἐν τῇ διατυπώσει τῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν καὶ ὄρων. Χαιρετίζομεν λοιπὸν τὴν παρουσίαν τοῦ βαθυστοχάστου τούτου ἔργου, τέμνοντος νέας πράγματι ἀτραποὺς ἐν τῇ ἀναζητήσῃ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τε ὄντος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνηρημένων ἰδεῶν, φαινομένων καὶ πραγματικότητων.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Μητροπολίτου Σάρδεων Μάξιμου, Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ. Ἱστορικοκανονικὴ Μελέτη. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν. Θεσσαλονίκη 1972, σ. ια' + 389.

1. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Σάρδεων κ. Μάξιμος, ὁ πολυμαθὴς καὶ βαθύνους Ἱεράρχης, τὸ ἐκλεκτὸν μέλος τῆς ἱερᾶς Πατριαρχικῆς Συνόδου, ὁ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ βαθέως ἐκτιμώμενος οὐ μόνον ἐντὸς τῆς περὶοχῆς τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πέραν ταύτης, ἐδωρήσατο τῇ Ἐπιστῆμῃ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἀξιολογωτάτην μελέτην περὶ τοῦ «Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ». Τὸ ἔργον εὗρεν εὐμενεστάτην ἀπήχησιν ἄμα τῇ ἐμφανίσει του. Ἡδὴ ἡ Ἀκαδημία

Ἐπισημασθέντων τῶν ἐργῶν, ἐξάρσασα προσηκόντως τὸ μέγα ἐπίτευγμα τοῦ ἀκαμάτου συγγραφέως. Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας κ. Ἄθηναν γόρας ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδομένῳ Περιδικῷ «Ὁρθόδοξος Κήρυξ» (ἔτ. Η', ἀρ. 87/8, Μαρτίου-Ἀπριλίου 1972) εὐμενεστάτην καὶ λαν ἐκτενῆ ἀναλυτικὴν βιβλιοκρισίαν, μετὰ βαθυστοχάστων παρατηρήσεων, ἀν καὶ ἐνιαχοῦ δυναμένων νὰ προκαλέσουν δικαίαις ἀντιρρήσεις ἐπὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρεμβαλλομένων ἀπόψεων, ὧν μένει ἀμέτοχος ὁ Σεβασμιώτατος συντάκτης τῆς μετὰ χεῖρας διατριβῆς.

2. Καὶ μόνῃ ἡ παράθεσις τοῦ Πίνακος τῶν περιεχομένων θὰ κεντρίσῃ ἀσφαλῶς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου τοῦ βιβλιογραφικοῦ τούτου σημειώματος διὰ ν' ἀντιληφθῆ τὴν σπουδαιότητα τῶν θεμάτων καὶ συγχρόνως θὰ παρορμήσῃ τούτον εἰς προσωπικὰ ἀναζητήσεις ἐπὶ πολλῶν θεμάτων. Καὶ ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἐγκριταὶ ἡ μεγάλῃ ἀξία τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου, ὅτι δηλαδὴ διὰ τῆς ἀρίστης τοποθετήσεως τῶν θεμάτων ὑπὸ τοῦ σοφοῦ σ. ἐγείρεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μελετητοῦ εἰς πλείονας ἀναζητήσεις, εἰς προσωπικοὺς προβληματισμοὺς καὶ εἰς συγκρίσεις ἱστορικῶν δεδομένων καὶ ἐνεστώσης πραγματικότητος, ὡς καὶ τῶν αἰτίων αὐτῆς.

3. Ἀπέριτος ἡ διάρθρωσις, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐν τοῖς ἐπι μέρους σηματοῦσα. Ἰδοῦ αὕτη: Προλεγόμενα (σ. 1-9). Κεφ. Α'. Γενικαὶ προϋποθέσεις: Ἡ θεία Εὐχαριστία καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ (σ. 10-16). Ἡ ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστίᾳ θέσις τοῦ Ἐπισκόπου (σ. 16-24). Ἡ Θεία Εὐχαριστία, ὁ Ἐπίσκοπος καὶ ἡ Καθολικότης τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας (σ. 24-32).—Κεφ. Β'. Ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωσις: Πρῶτη ὀργάνωσις. Πρεσβύτεροι περιοδευταί. Πρεσβύτεροι μόνιμοι, πατριαρχικὴ ἢ ἐνοριακὴ ὀργάνωσις. Πολλαπλασιασμοὶ ἐπισκόπων. Χωρεπίσκοποι. Οἱ δύο κύριοι τύποι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως. Μητέρες Ἐκκλησίαι. Τοπικαὶ Ἐκκλησίαι - ἐνότης αὐτῶν. Σύνοδοι. Μητροπολίται. Ἐξαρχοὶ - Πατριαρχοὶ. Ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδος (σ. 33-71). — Κεφ. Γ'. Τὰ πρεσβεῖα τοῦ Ἐπισκόπου Κων/πόλεως: Ἱστορικαὶ προϋποθέσεις. Νέον Κέντρον τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους. Εὐρύτης δικαιοδοσίας. Ἡ Β' ἐν Κ/πόλει Οἰκουμενικῇ Σύνοδος. Τὸ Κανονικὸν ἔργον τῆς Συνόδου. Τὰ πρεσβεῖα ἐν τῇ πράξει. Τὸ Ἀνατολικὸν Ἰλλυρικόν. Παγίωσις τῆς ἐπὶ τῶν ἐξαρχάτων δικαιοδοσίας (σ. 72-124). — Κεφ. Δ'. Ἡ ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῇ Σύνοδος: Αἰτία συγκλήσεως τῆς Συνόδου. Σύγκλησις τῆς Συνόδου. Τὸ κανονικὸν ἔργον τῆς Συνόδου. Κανόνες 9ος καὶ 17ος (ἐκκλητην). Βυζαντινοὶ Κανονολόγοι. Αὐτοκρατορικὴ Νομοθεσία. Νεώτεροι ἱστορικοὶ καὶ κανονολόγοι. Ὁ 28ος Κανὼν (Διασπορά). Σύνθεσις καὶ ἔννοια τοῦ κανόνος. Ἡ περὶ πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν θεωρία. Πολιτικὸι Νόμοι. Σταυροπήγια. Τίτλοι (σ. 125-265).—Κεφ. Ε'. Κανόνες — Κανονικότης: Κανονικὴ Συνειδήσις (σ. 266-282). — Κεφ. ΣΤ'. Ἡ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας: Ἀπὸ τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου μέχρι τοῦ 1453. Ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1ῳ αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ 1ῳ αἰῶνος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν: α) Φυλετισμός. β) Διασπορά. γ) Εἰκοστὸς αἰὼν. Ἐπιλεγόμενα. Βιβλιογραφία. Εὐρετήριον κυρίων ὀνομάτων, τοπωνυμίων καὶ ὄρων (σ. 283-389).

4. Δὲν προτίθεται νὰ εἰσέλθῃ εἰς κριτικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐπι μέρους. Ὡς πρὸς τὸν τίτλον θὰ ἡδύνατο νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ὁ γενικὸς τίτλος «Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον» αὐτοπεριορίζεται διὰ τῆς προσθήκης «ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ». Τὸ ἔργον ὀρθῶς χαρακτηρίζεται «Ἱστορικοκανονικὴ μελέτη», εἰ καὶ ἐμφανίζει ἔστιν ὅτε ἀντιρρητικὸν καὶ πῶς ἀπολογητικὸν χαρακτήρα. Ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ τις τὰ ἀπρολεγόμενα καὶ τὰ ἐπιλεγόμενα. Τὸ ἔργον εἶναι γεγραμμένον μετ' ἐπιστάσιος πολλῆς, βαθείας γνώσεως τῶν πηγῶν, σοβαρᾶς καλλιπερίας καὶ ἀκραιφνοῦς ἀγάπης πρὸς τὸν ἔνδοξον Θρόνον τοῦ πρωτοκλήτου ἀποστόλου Ἀνδρέου. Τὸ ἔργον τιμᾷ τὸν συντάκτην αὐτοῦ καὶ τὸν δν ἀπὸ δεκαετιῶν ὑπηρετεῖ Οἰκου-

μενικὸν Θρόνον. Εἶναι τοῦτο ἀπαύγασμα σοφίας, πολυμαθείας καὶ εὐκρινεοῦς ἀφοσιώσεως τοῦ κατὰ πάντα ἀξίου λειτουργοῦ καὶ ἀμύνητος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πολυσεβάστου Γέροντος Μητροπολίτου Σάρδεων Μ α ξ ί μ ο υ .

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Yves Congar, L'Église une, sainte, catholique et apostolique. «Mysterium Salutis» — Dogmatique de l'histoire du salut, No 15. Les Editions du Cerf (Paris) 1970, σ. 281.

Ὁ πασίγνωστος καὶ Ἰσως ὁ πλέον ἀρμόδιος ἐκκλησιολόγος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας Yves Congar, παρουσιάζει καὶ πάλιν ἐν ἀκόμῃ ἀθθεντικὸν δογματικὸν ἔργον περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὅποιας κύριον γνώρισμα εἶναι ἡ ἐνότης, καθὼς ἤδη δεικνύει τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία» Α' Τμῆμα. Κεφ. Α' «Ἡ θεολογία τῆς ἐνότητος»: 1. «Αἱ μορφαὶ τῆς ἐνότητος» — 2. «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου». Κεφ. Β' «Αἱ διασπάσεις τῆς ἐνότητος»: 1. «Τὸ σχίσμα» — 2. «Ἡ αἵρεσις» (σ. 13-121). Τὰ ἐπακολουθοῦντα κεφάλαια βασικῶς ὑποστηρίζουν τὴν πρώτην τοῦ σ. θέσιν ὡς πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας (σ. 123-179). Οὕτως ὁ σ. πραγματεύεται εἰς τὸ Β' Τμῆμα τὴν ἀγιότητα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐξῆς ὑποδιαιρέσεις: α) «Ἡ ἀγιότης εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν». β) «Κατὰ ποῖον σημεῖον ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἅγια». γ) «Ἀμαρτία καὶ ἀθλιότητες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ». δ) «Ἐλαττώματα καὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν». ε) «Ἡ χρῆσις τῆς ἰδιότητος τῆς ἀγιότητος ὡς κριτήριον τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἀπολογητικὴν». — Τὸ Γ' Τμῆμα πραγματεύεται τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας (σ. 149-179), διαίρεῖται δὲ εἰς τὰ ἐξῆς κεφάλαια, ὡς πρὸς τὸ ἱστορικόν: 1) «Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κύρος τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς». 2) «Σύντομον ἱστορικὸν τῆς ἰδέας τῆς καθολικότητος». Καὶ ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν τῆς καθολικότητος: α) «Αἱ πηγαὶ τῆς καθολικότητος κατὰ τὸν τριαδικὸν Θεόν». β) «Αἱ πηγαὶ τῆς καθολικότητος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἐν τῷ κόσμῳ». γ) «Ἡ πραγμάτωσις τῆς ἰδιότητος τῆς καθολικότητος». δ) «Τὸ κριτήριον τῆς καθολικότητος κατ' ἀποστολικὴν διατύπωσιν». — Τέλος τὸ ἐκτενὲς Δ' Τμῆμα ὡς τὸ πλέον κρίσιμον στοιχεῖον τῆς διομολογιακῆς ἐκκλησιολογικῆς ἀντιλήψεως, πραγματεύεται τὴν ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν λεπτομερεῖᾳ δὲ περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς κεφάλαια: 1) «Ἀπόστολοι». 2. «Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἰδέας τῆς ἀποστολικότητος». 3) «Ἡ θεολογία τῆς ἀποστολικότητος». α) «Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ». β) «Ἡ ἱστορικὴ καὶ ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀπόδειξις τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς». γ) «Συστατικὰ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς». — 4) «Σύνθεσις καὶ συμπέρασμα: Περὶ τῆς ἐνοίας τῆς ἀποστολικότητος», α) Ἐκ τυπικῆς καθαρῶς ἀπόψεως. β) Ἐξ ἀπόψεως τοῦ περιεχομένου. γ) Ἐξ ἀπόψεως τῆς ἱστορίας τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ δ) Ἐξ ἀπόψεως τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. — 5) «Ἀποστολικότης καὶ ἀποστολή». 6) «Πρωτεῖον καὶ ἐπισκοπή»: α) «Ἡ διαδοχὴ τῶν Ἀποστόλων». β) «Ὁ ρόλος τοῦ Πέτρου κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην». γ) «Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης, διάδοχος τοῦ Πέτρου».

Ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ σ. χρησιμοποιηθεῖσαν πλουσίαν βιβλιογραφίαν παρατηρεῖται, ὅτι ἀναφέρονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἔργα ρωμαιοκαθολικῶν συγγραφέων. Ἐξ ὀρθοδόξου πλευρᾶς παραπέμπει μόνον εἰς τὸν Ζηζιούλαν καὶ τοὺς Lossky, Affanasieff, Koulomzine, Meyendorff καὶ Schemmann.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Der auferstandene Christus und das Heil der Welt. Studienheft 7 (ed. Kirchliches Aussenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland). Luther - Verlag, Witten 1972, 278.

Τὸ ὡς ἄνω θέμα συνεζητήθη ἐν τῇ Μονῇ Kirchbery τῆς Βυρτεμβέργης κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1971, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Διαλόγου μεταξὺ θεολόγων ἀντιπροσώπων τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριάρχου Μόσχας καὶ θεολόγων ἐκπροσώπων τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας. Τῆς ρωσικῆς ὀρθοδόξου ἀποστολῆς πρόεδρος ἦτο ὁ Μητροπολίτης Λένινγκραντ Νικόδημος, τῆς δὲ ἀποστολῆς τῆς ΕΚΔ ὁ ἐκ Φραγκφούρτης Dr. Wischmann.

Οἱ ἐκ μέρους τῶν Ρώσων Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Λουθηρανῶν ὁμιληταὶ ἦσαν: 1) Ὁ ἐπίσκοπος Ἀστραχάν Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς θέμα «Ἡ ἀλήθεια τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ὁ ἀντικατοπτρισμὸς των εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας». Ἀντιστοίχως πρὸς αὐτὸν ὁμιλήσεν ἐκ μέρους τῶν Λουθηρανῶν ὁ καθ. D. G. Kretschmar περὶ τοῦ «Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Λουθήρου». 2) Ὁ Ἀλέξιος van der Mensbrugge, Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ντύσελντορφ, ἐπὶ τοῦ θέματος: «Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ: ἡ πραγματικότης καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς». Ἀντιστοίχως πρὸς αὐτὸν ὁμιλήσεν ὁ καθ. D. L. Goppelt περὶ τῆς «Ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ: ἡ πραγματικότης καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς συμφώνως πρὸς 15ον κεφ. τῆς Α' Κορ.». 3) Ὁ πρωτοπρεσβύτερος καθ. L. Voronov περὶ τοῦ θέματος «Τὸ δόγμα τῆς Ἀναστάσεως ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ». Ἀντιστοίχως ὁμιλήσαν οἱ καθηγηταὶ D. Dr. E. Wolf καὶ Dr. R. Slenczka περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, δηλαδὴ, «Ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταβολὴ τοῦ κόσμου καὶ ἡ ὡς πρὸς τοῦτο ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου». 4) Ὁ πρωτοπρεσβύτερος καὶ ὑφηγητὴς N. Gundjaen ἐπραγματεύθη τὸ θέμα «Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος — Τί συνεπληρώθη εἰς τὴν Καινὴν Κτίσιν καὶ τί δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν;», ἀντιστοίχως δὲ ὁμιλήσαν οἱ καθηγηταὶ D. G., Harbsmeier καὶ D. Dr. E. Schlink D.D. ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος «Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος — Τί συνεπληρώθη ἤδη εἰς τὴν Καινὴν Κτίσιν καὶ τί δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν;». 5) Ὁ Μητροπολίτης Λένινγκραντ καὶ Νοβορόδης Νικόδημος εἶχεν ὡς θέμα «Ὁ Σταυρὸς καὶ ἡ Ἀνάστασις εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν», ἀντιστοίχως δὲ ὁμιλήσεν ἡ καθ. Dr. Fairy von Lilienfeld περὶ «τῆς Ἀναστάσεως εἰς τοὺς ὕμνους τοῦ Πάσχα εἰς τὴν Γερμανικὴν Εὐαγγελικὴν Ἐκκλησίαν».

Τὰ ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων καὶ ἐκ τῶν θεμάτων τοῦ διαλόγου ἐξαχθέντα πορίσματα διετυπώθησαν καὶ ὑπεγράφησαν ὁμοφώνως ὑπ' ἀμοτέρων τῶν ἀποστολῶν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Louis Bouyer, L'Église de Dieu, Corps du Christ et Temple de l'Ésprit. Les Éditions du Cerf. Paris 1970, σ. 704.

Τὸ νέον μετὰ χεῖρας ἔργον τοῦ διασήμευ Γάλλου θεολόγου Louis Bouyer πραγματεύεται τὸ θέμα «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, Σῶμα Χριστοῦ, καὶ Ναὸς τοῦ Πνεύματος», παρουσιάζει δὲ πλήρη θεωρήσιν τῶν ποικίλων ἐκκλησιολογικῶν θεωριῶν. Ἡ συστηματικὴ ἱστορικο-δογματικὴ μελέτη αὕτη προσφέρει ἐξαιρετικὴν σύνοψιν τῶν πλεον διαφόρων ἀξέψων περὶ τῆς ἐνοίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ σ. οἱ διάφοροι ὅρισμοι περὶ τῆς Ἐκκλησίας κρίνονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀντιστοίχων ἀποφάσεων τῆς ἐν Βατικανῷ Β' Συνόδου, οὕτως, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ εἶχῃ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὸ ἐν λόγω ἔργον εἶναι ἀναθεώρησις τις τῆς Ρωμαϊκῆς ἀντιλήψεως περὶ Ἐκκλησίας, ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτὰς τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ἐκτὸς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα. Τμήμα Αὐν. «Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν χριστιαν-

νικὴν ἐμπειρίαν καὶ σ' ἐψιν» (σ. 17-177), καὶ Τμῆμα Βον. «Πραγματεία τῆς δογματικῆς συνθέσεως» (193-671). Τῆς δὲ μελέτης προηγεῖται ἡ Εἰσαγωγή (σ. 7-13), καὶ ἐν τέλει συνάπτονται εἰς ταύτην 4 παραρτήματα, ἐξ ὧν τὰ δύο δι' ἐρωτημάτων, α) «Ἐχει ἰδρύσει ὁ Ἰησοῦς τὴν Ἐκκλησίαν;» (σ. 677), β) «Ποῖαι σύνοδοι εἶναι οἰκουμενικαί;» (σ. 678/9), γ) «Ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ ἱερεὺς» (σ. 679-680), καὶ δ) «Τὰ Ψευδο-Διατάγματα καὶ ἡ Δωρεὰ τοῦ Κωνσταντίνου» (σ. 681). Ἐπίσης ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς πίνακες: α) τῶν Βιβλικῶν παραπομπῶν, β) τῶν κειμένων τῶν ἐν Βατικανῷ Α' καὶ Β' Συνόδων, γ) τῶν ὀνομάτων, καὶ δ) τῶν πραγμάτων.

Τὸ Α' Τμῆμα ἀποτελεῖ τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐξελιξέως μὲ πάσας τὰς ἐκκλησιολογικὰς ἀποχρώσεις τὰς πλέον διαφερούσας τῶν Μεταρρυθμιστῶν, μὲ τὸ λίαν ἐνδιαφέρον συμπέρασμα, ὅπου ὁ σ. παρουσιάζει τὴν σύγχρονον θεολογικὴν κατάστασιν μὲ, προφανῶς, τὸν σκοπὸν τῆς προσπάθειάς ἀποδείξεως τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνότητος, ἀλλ' ὑπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἐνῶ ἀντιθέτως στὸ Β' Τμῆμα ὁ σ. πραγματεύεται, συστηματικῶς ἐκ τῆς δογματικῆς ἀπόψεως τὴν ἐκκλησιολογίαν, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς ἀπόψεις τῆς ἐν Βατικανῷ Β' Συνόδου.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

J. David — H. Doms — F. P. Fiorenza — J. B. Metz — Ch. Schütz — W. Seibel, *L'Homme dans la Création. «Mysterium Salutis» — Dogmatique de l'histoire du salut, No 7. Les Éditions du Cerf (Paris) 1971, σ. 326.*

Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ τὸν ἔβδομον τόμον τῆς σειρᾶς «Mysterium Salutis» μὲ τὸν τίτλον «Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ Δημιουργίᾳ». Κατὰ βᾶσιν δι' αὐτοῦ συνεχίζεται τὸ εἰς τὸν προηγούμενον ἔκτον τόμον τῆς αὐτῆς σειρᾶς θέμα περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς Κτίσεως τοῦ κόσμου, ἐφ' ὅσον πραγματεύεται τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλεγέν πλάσμα ὡς συμμετόχον τῆς Διαθήκης Αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ θέμα ἐξερευνᾶται ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῆς «θεανθρωπολογικῆς» θεολογίας, καθὼς ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ Karl Barth.

Ὁ μετὰ χεῖρας τόμος ἐμπεριέχει δύο κύρια κεφάλαια. Τὸ μὲν πρῶτον ἔχει ὡς τίτλον «Ὁ ἄνθρωπος ὡς πλάσμα», καὶ ἐξετάζονται ἐν αὐτῷ τὰ ἐξῆς: 1) Ἡ καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ πραγματεύεται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξελιξέως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν μετὰ τὸν Ἀδὰμ καταγωγὴν αὐτοῦ (σ. 15-42). 2) «Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἐνότης σώματος καὶ ψυχῆς». Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον οἱ συγγραφεῖς ἐκθέτουν πρὸ παντὸς καὶ τὰς ἀπὸ ἐλληνικῆς καὶ ἐβραϊκῆς ἀπόψεως ἀντιλήψεις (σ. 45-107). Ἐκ τῶν ἀκολουθούντων ἄλλων θεμάτων ἔχουν ἐκτενῶς καὶ συστηματικῶς μελετηθῆ, τὸ τῆς σεξουαλικότητος καὶ τὸ τοῦ γάμου (σ. 137-189), ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ κοινωνικὰ συστήματα (σ. 191-236), καὶ τὸ λίαν ἐπίκαιρον θέμα τῆς θεολογικῆς βᾶσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τεχνικῆς (σ. 239-259).— Τὸ δὲ δεύτερον κεφάλαιον πραγματεύεται τὸ θέμα «Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἡ ὑπερφυσικὴ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀρχικὴ του κατάστασις» (σ. 267-312). Καὶ ἐν πρώτοις ἐκ βιβλικῆς, ἱστορικο-δογματικῆς ὡς καὶ θεολογικῆς ἐπόψεως ἐξετάζεται «ὁ ἄνθρωπος ὡς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ», καὶ ἀκολουθῶς «ἡ ἀρχικὴ του κατάστασις».

Σημειωτέον ὅτι καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον λαμβάνεται πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ θεολογικὴ θέσις τῶν Μεταρρυθμιστῶν, κυρίως δὲ ἀντιπροσώπων τῆς «ὀρθοδοξίας» τοῦ Λουθηρανισμοῦ καὶ τὰ πρότυπα δογματικὰ ἔργα τοῦ Καλβινισμοῦ.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

H. Gross — W. Kern — G. Muschalek — F. Mussner — K. Rahner,
La Trinité et la Création. «Mysterium Salutis» — Dogmatique de l'histoire
du salut, No 6. Les Éditions du Cerf (Paris) 1971, σ. 368.

Εἰς τὴν σειράν τοῦ μεγάλου δογματικοῦ ἔργου τῆς «Mysterium Salutis» οἱ ὡς ἄνω θεολόγοι τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ παρόντος τόμου παρουσιάζουν ἐκ νέου καὶ κατὰ τρόπον περισσότερον διαλεκτικόν, τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας των περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἐκτὸς τῶν κατὰ παράδοσιν πηγῶν χρησιμοποιοῦνται ἢ παραβάλλονται ἀπόψεις με θετικὴν κρισίον, πρότυπα δογματικὰ ἔργα τῶν Διαμαρτυρημένων. Ἐπίσης παρατηρεῖται, ὅτι, παρὰ τὴν συντηρητικότητα, τὸ ἐν γένει ὕφος μαρτυρεῖ ὅτι θεωροῦνται ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν τὰ τῆς ἐποχῆς μας τελευταῖα ἐπιτεύγματα εἰς τὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, κυρίως δὲ τῶν πορισμάτων τῆς βιολογίας.

Ἀναλυτικώτερον, τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον ἔχει τρία κύρια τμήματα. Εἰς τὸ Α' Τμήμα ὁ K. Rahner δίδει τὴν βασικὴν προϋπόθεσιν πρὸς ἀνάδειξιν τῆς δογματικῆς θέσεως τοῦ Τριαδικοῦ. Πραγματευόμενος δὲ τὸ θέμα «Ὁ Θεὸς ὁ τριαδικὸς ὡς ἡ ὑπερφυσικὴ βάσις τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας» (σ. 13-136), παρέχει λεπτομερέστερον λίαν ἐνδιαφερούσας προοπτικὰς διὰ τὸν δογματολόγον, λόγῳ νέας προσεγγίσεως τῶν ἐν μέρει ζητημάτων. Ἐπίσης ὑπὸ τοῦ K. Rahner ἐξετάζονται «Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς πρωτολογίας καὶ τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας» (σ. 143-161). Καὶ ὁ μὲν H. Gross δίδει τὴν θεολογικὴν ἐξήγησιν τῆς Γεν. 1-3 (σ. 167-191), ἐνῶ ὁ F. Mussner εἰς τὸ θέμα τῆς Κτίσεως ἐν Χριστῷ προσφέρει τὴν μελέτην τῶν κεντρικῶν χωρίων ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης (σ. 217-223). Τὸ δὲ ἐπόμενον Β' Τμήμα περὶ τῆς Κτίσεως τοῦ κόσμου, ὡς διαρκοῦς πηγῆς τῆς σωτηρίας, ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ W. Kern (σ. 197-218 καὶ 229-335). Τέλος προστίθεται ἡ πραγματεία τοῦ G. Muschalek ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Κτίσις καὶ ἡ Διαθήκη. Τὸ πρόβλημα τῶν πορισμάτων μετὰ τὴν φύσεως καὶ χάριτος» (σ. 337-351).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Marsel Reding, Politische Ethik. Eine Einführung. Rombach Verlag. Freiburg 1972, σ. 363.

Ὁ εἰς τὸ Φροντιστήριον τῆς καθολικῆς Θεολογίας τοῦ Ἐλευθέρου Πανεπιστημίου τοῦ Δυτικοῦ Βερολίνου καθηγητῆς Marsel Reding, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων ἐπικαίρων σημαντικῶν φιλοσοφικῶν θεμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας του, παρέχει διὰ τοῦ νέου τούτου ἔργου του μεγάλην συμβολὴν εἰς τὴν Κοινωνικολογικὴν Ἠθικὴν. Ὁ σ. διὰ τῆς Εἰσαγωγῆς του εἰς τὴν πολιτικὴν Ἠθικὴν παρουσιάζει τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς σκέψεως περὶ τῶν διαφόρων πολιτικῶν θεωριῶν, διὰ τὴν συσχέτιση καὶ προβάλλει «τὸν θεολογικὸν χαρακτῆρα χριστιανικῆς ἠθικῆς» (σ. 80). Ἐπὶ πλέον ἐρευνᾷ τὴν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πραγματικότητα, ὡς καὶ τὴν πολιτικὴν ἐντολὴν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν νομιμότητα καὶ τὴν αὐθεντίαν τῶν χριστιανῶν (σ. 290-320 καὶ 269 ἐξ.). Πραγματεύεται ἐπίσης περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης (σ. 290-320), ὡς καὶ περὶ ἐπαναστάσεως καὶ ἀντιστάσεως (σ. 323-345). Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον προῆλθεν ἐκ τῆς προσπάθειας τῆς ἀνεκνώσεως τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποφάσεων τῆς Β' ἐν Βατικανῷ Συνόδου. Προσφέρει δὲ εἰς τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον μελετητὴν ἀξιολόγους πληροφορίες.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Das heidnische und christliche Slaventum, Acta II Congressus Internationalis Historiae Slavicae Salisburgo-Ratisbonensis anno 1967 celebrati, Otto Harrasowitz Verlag, Wisbanden, Band 11/1: Das heidnische Slaventum, 1969, σ. 173, πίν. VIII. Band 11/2: Das christliche Slaventum, 1970, σ. 204.

Τὰ παρόντα ἔργα εἶναι ὁ 5ος καὶ 6ος τόμος τῆς σειρᾶς Annales Instituti Slavici καὶ περιέχουν εἰσηγήσεις γενομένας εἰς τὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Σλαβικῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Ρέγκενσμπουργκ.

Εἰς τὸν τόμον 11/1 περιέχονται σημαντικαὶ μελέται, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σλάβων κατὰ τὴν εἰδωλολατρικὴν περίοδον. Αἱ περισσότεραι τῶν μελετῶν εἶναι γραμμέναι εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ ἀποτελοῦν ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σλάβων. Ὁ Jozef Kostrzewski, ἐκ Πόζναν, γράφει «Περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς ἐρευνῆς τῆς ἐθνοσυμπελεύσεως τῶν Σλάβων ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως». Ὁ Václav Polák, ἐκ Πράγας, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ὑπαρξίν τῆς Παλαιοσλαβικῆς ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν. Ὁ J. B. Rudnycky, ἐξ Οὐίνιπεγκ, ἀσχολεῖται μὲ τὰ προχριστιανικὰ δνόματα ἀνθρώπων εἰς τοὺς Σλάβους καὶ ὁ Witold Hensel, ἐκ Βαρσοβίας, γράφει διὰ τὸν ὕλικόν πολιτισμὸν τῶν Σλάβων ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 10ου αἰ. Αἱ σλαβικαὶ κατοικίαι ἀγροτικοῦ τύπου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαιολογικῶν πηγῶν ἀπασχολοῦν τὴν Anna Pitterova, ἐκ Πράγας, ὁ δὲ Joachim Herrmann, ἐκ Βερολίνου, ἀσχολεῖται μὲ τὰς πνευματικὰς καὶ πολιτικο-θηρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τῶν Βορειοδυτικῶν Σλάβων καὶ τὰς ἀντανακλάσεις αὐτῶν εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς πηγὰς. Ὁ Wladyslaw Filipowiak, ἐκ Σζέσιν, γράφει διὰ τοὺς σλαβικοὺς τύπους λατρείας τῆς Δ. Πομμερανίας ὑπὸ τὸ φῶς ἀρχαιολογικῶν καὶ τοπωνυμικῶν ἐρευνῶν καὶ ὁ Karel Horálek, ἐκ Πράγας, περὶ τῶν χριστιανικῶν θρύλων ἀνατολικῆς προελεύσεως. Ἡ Zdenka Horálková, ἐκ Πράγας, γράφει διὰ τὰ ἀρχαῖα σλαβικὰ Κάλαντα εἰς τὴν τσεχικὴν λαϊκὴν παράδοσιν καὶ ὁ Mil. S. Filipovic, ἐκ Βελιγραδίου, διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Navi εἰς τοὺς Σλάβους τῶν Βαλκανίων. Ἡ Zwetana Romanska, ἐκ Σόφιας, ἀσχολεῖται μὲ τὴν βουλγαρικὴν λαϊκὴν ποιησίν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐσχατολογικῶν διηγήσεων καὶ ὁ Slobodan Zecevic, ἐκ Βελιγραδίου, μὲ τὴν εἰδωλολατρικὴν καὶ χριστιανικὴν συμβίωσιν μυθικοῦ τύπου τῆς σερβικῆς λαϊκῆς παραδόσεως. Ὁ Lajos Vargyas, ἐκ Βουδαπέστης, ἀσχολεῖται μὲ τὰς οὐγγροσλαβικὰς σχέσεις εἰς τὰς διηγήσεις περὶ καθόδου εἰς τὸν Ἄδην καὶ ὁ Rolf With. Brednich, ἐκ Φράϊμπουργκ, μὲ τὸ στοιχεῖον τῆς τύχης εἰς τὰς σλαβικὰς λαϊκὰς διηγήσεις. Ὁ Gyula László, ἐκ Βουδαπέστης, γράφει διὰ τοὺς Ἀβάρους καὶ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην. Ἡ Agnes Cs. Sós, ἐκ Βουδαπέστης, διὰ τὸ ζήτημα τῆς συνεχείας τῶν Σλάβων τῆς Παννονίας κατὰ τὸν 9ον αἰ. Ὁ Zdenek Wittoch, ἐκ Πράγας, διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς μυθολογίας τῶν Σλάβων, ὡς διατηρεῖται εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ρουμανικῆς γλώσσης. Τέλος, ὁ Wincenty Swoboda, ἐκ Πράγας, γράφει περὶ τοῦ λεξικοῦ τῆς σλαβικῆς ἀρχαιολογίας, περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς ἐργασίας.

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ 5ου τόμου ἐξεδόθη τὸ 1970 καὶ ὁ 6ος τόμος, ὁ ὁποῖος ὁμοίως περιέχει ἀξιολόγους μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν χριστιανικὴν περίοδον: S. Michailov, ἐκ Σόφιας, Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν δεδομένων. L. E. Havlík, ἐκ Βrünn, Ἡ παπικὴ προστασία καὶ οἱ σλαβικοὶ λαοί. H. Koller, ἐκ Σάλτσμπουργκ, Περὶ τῆς διεισδύσεως τῶν Σλάβων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Μ. Καρόλου. B. Meriggi, ἐκ Μιλάνου, Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Βαλτικῆς. M. Widnäs, ἐξ Ἐλσίνκι, Εἰδωλολατρία καὶ Βυζαντινὸς Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Καρελίαν. A. V. Soloviev, ἐκ Γενεύης, Περὶ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Μητροπολίτου Ἰαριώνος. A. Poppe, ἐκ Βαρσοβίας, Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους τῶν Ρώσων τὸν 11ον αἰ. J. Hulh, ἐκ Ντυρρένσεντρόφφ, Νέα στοιχεῖα διὰ τὴν ἱεραποστολὴν καὶ τὴν παλαιότεραν ἱστο-

ρίαν τῆς ἐπίσκοπῆς Meissen καὶ τῶν γειτονικῶν ἐπίσκοπῶν. J. Schütz, ἐξ Ἐρλάνγκεν, Μορφὴ καὶ ἐννοιολογικὸν περιεχόμενον ἀνατολικοσλαβικῶν ὀνομάτων τοῦ Θεοῦ. B. Ungersgaun, ἐκ Νέας Ὑόρκης, Εἰδωλολατρικὸν καὶ χριστιανικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ὀνοματοθεσίαν τῶν Σλάβων. M. Sanilov, ἐκ Λονδίνου, Τὸ γλαγολιτικὸν ἀλφάβητον. A. K. Ericsson, ἐκ Λονδίνου, Τὸ σλαβονικὸν ἀλφάβητον, ἕνα Πιστεύω. A. Dostál, ἐκ Πράγας, Πηγαί τῆς ἐκκλησιαστικῆς παλαιοσλαβονικῆς φιλολογίας. H. Birnbaum, ἐκ Λῶς Ἀντζελες, Βασικὴ ἀντίληψις καὶ κύκλος θεμάτων συγκριτικῆς ἐρεύνης τῆς ἐκκλησιαστικῆς σλαβονικῆς φιλολογίας. J. Pogačnik, ἐξ Ἀγκραμ, Ἡ ὑπαρξίς τῆς μεσαιωνικῆς σλοβενικῆς γραφῆς. J. Vasiša, ἐκ Πράγας, Περὶ τῆς μορβαβικῆς καὶ παλαιοτσεχικῆς Ὑμνωδίας. F. V. Mares, ἐκ Βιέννης, Περὶ τῆς γλώσσης, τῶν στίχων καὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ὕμνου «Hosrodine Pomiluj ny». St. Urbanczyk, ἐκ Κρακοβίας, Ὁ ἀρχαῖος πολωνικὸς ὕμνος Bogurodzica ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν λυρικὴν ποίησιν τῆς παλαιοσλαβικῆς καὶ τσεχικῆς Ἐκκλησίας. J. Staber, ἐκ Ρέγκενσμπουργκ, Περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας βιογραφίας τοῦ ἡγεμόνος Wenzeslaus καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τοῦ Ρέγκενσμπουργκ. F. Hinze, ἐκ Βερολίνου, Ἡ σλοβενικὴ ὡς ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα, καὶ B. Grabar, ἐξ Ἀγκραμ, Νέαι ἐρευναι εἰς τὰ κροατογλαγολιτικά Ἀπόκρυφα.

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν μελετῶν τῶν περιεχομένων εἰς τοὺς δύο τόμους φαίνεται ἡ σημαντικωτάτη συμβολὴ εἰς τὴν ἐρευναν τῆς ἱστορίας τῶν Σλάβων ἢ ὅποια παρέχεται ἐκ τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν.

ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Σ π. Δ. Κ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Γενικὴ βιβλιογραφία περὶ Σινᾶ, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Πανηγυρικοῦ τόμου ἐπὶ τῇ 1400ῃ Ἀμφιετηρίδι τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Σινᾶ, Ἀθήναι 1972, σελ. 533-566.

Ἡ συγκέντρωσις «τῆς γνωστῆς βιβλιογραφίας ἀπὸ τε ξένων καὶ ἡμετέρων» ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω βοηθοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀποτελεῖ βεβαίως συμβολὴν εἰς τὰς περὶ τὸ Σινᾶ μελέτας.

Διὰ τοῦ παρόντος ἐπιθυμῶ νὰ συμπληρώσω τὴν ἀνωτέρω βιβλιογραφίαν—ἐκτὸς τῶν 11 λημμάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρει ὁ σ. ὅτι τοῦ παρεχώρησα.

Α') Νέα λήμματα:

1) —: Σιναΐτικὸς Κῆπος, ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Νέας Ἡμέρας», Τεργέστη 1911.

2) Ἀ φ θ ο ν ἰ δ ο υ Γ ε ρ μ α ν ο ῦ, Σ ι ν α ἴ τ ο υ: Ἡθικὴ ψυχολογία, ἦτοι ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης, ἐμμέτρως ππραφρασθέντα εἰς ἀπλὴν διάλεκτον. Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου. Κωνσταντινουπόλις 1898.

3) Β ι β λ ι ὀ φ ι λ ο ς: Ἐνα σπουδαῖον βιβλίον: Ἡ Μονὴ Σινᾶ, Ἐν «Ἐστία», 23-11-1932.

4) Β [ο λ ἰ δ ο υ] Θ.: Ἀνακοίνωσις [περὶ Σινᾶ] εἰς τὸ Βυζαντινολογικὸν τμήμα τοῦ ἐν Ἀθήναις ἸΣΤ' Διεθνoῦς Συνεδρίου τῶν Ἀνταλιστῶν, γενομένη τῇ 30ῃ Μαρτ. 1912, Ἀθήναι 1912.

5) [Γ α β ρ ἠ λ ἰ δ ο υ Β λ α σ ἰ ο υ]: Ἀνακάλυψις Συριανοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων ὑπὸ δύο ἀγγλίδων Κυριῶν [εἰς Σινᾶ], ἐν «Τὸ Νέον Πνεῦμα», Α' [1893], σ. 485-488.

6) Γ. Γ ε ὠ ρ τ σ η: Σινᾶ; Ἀθήναι 1966.

7) Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ - Ἀ μ α ρ ι α ν ο ῦ Ἐμ.: Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν μακαρίτην Μητροπολίτην Λιβύης Καλλίστρατον [τὸν Σιναΐτην]. Συγγραφεὺς καὶ ἐκφωνηθεὶς τὴν 28ην

Ἰουλ. 1852 ἐν τῷ Ἱ. Ν. τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, Ἐν Βουκουρεστίῳ, Τύποις Ἁγ. Μητροπόλεως, 1852.

8) Κ[α λ λ ι σ τ ρ ά τ ο υ] Σ ι ν α ῖ τ ο υ [τοῦ ἔπειτα Μητροπολίτου Λιβύης]: Ἀπάντησις πρὸς ὅσα κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐβλασφήμησεν ἐν τῇ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἰωνᾶς Κίνγ, ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις..., Ἀθῆναι 1846.

9) Μ[ι π ο υ γ ά τ σ ο υ] Ν. Θ.: Μανιατόπουλος Γρηγόριος [νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ], ἐν ΘΗΕ, τ. 8, στ. 572-573.

10) Ο λ κ ο ν ό μ ο υ Γ ε ω ρ.: Τὸ Μετόχιον τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης [Σινᾶ] 1630-1954, Ἰωάννινα 1954.

11) Τ ζ ι ρ ά κ η Ν. Ε.: Σινᾶ, Μονή, ἐν ΘΗΕ, τ. 1 [1967], στ. 168-181.

12) Τ ο ὕ α ὐ τ ο ὕ: Σινᾶ, Φαράν καὶ Ραϊθῶ, Ἀρχιεπισκοπή, ἐν ΘΗΕ, τ. 1 (1967), στ. 181-182.

13) Φ ε ρ έ τ ο υ Μ. Η.: Ἀγάπιος [Σιναιτῆς], ἐν ΘΗΕ, τ. 1 (1967), στ. 157-158.

14) Φ ο ρ ο π ο ὄ λ ο υ Ν.: Ἰαρίων Σιναιτῆς, ἐπίσκοπος Τυρνάβου, ἐν ΘΗΕ, τ. 6, στ. 870-871.

Β') Συμπλήρωμα λήμματος:

Τὸ λ.—: Περιγραφή ἱερᾶς διηγῆσεως κ.λ.π. συμπληροῦται διὰ τῶν ἐξῆς: 1768¹. 1773³. 1778⁴.

Γ') Διορθώσεις, εἰς τὰ ἐξῆς λήμματα:

1) Ἀ ν δ ρ ο ὄ τ σ ο υ Χ ρ.: Οἱ Πατριάρχαι κ.λ.π. Τὸ «καὶ ἀνώνμως αὐτοτελεές», νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ: «Τὸ 1907 ἐξεδόθη αὐτοτελεές ἐπ' ὀνόματι Ἐνὸς Ὁ ρ θ ο δ ό ξ ο υ».

2) Τ ο ὕ α ὐ τ ο ὕ [Παπαδοπούλου-Κεραμέως Ἀ.]: Τὸ «Τρία ἀνώνυμα ἑλληνικά κ.λ.π.», νὰ ἀντικατασταθῇ «Περὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου Σινᾶ [προσκυνητάριον], εἰς τρία ἀνέκδοτα ἐλ... σ. 31-39. [Ἰδὲ καὶ σ. 103-105]».

2) Τ ο ὕ α ὐ τ ο ὕ [Πορφύρου Γ' Σινᾶ]: Διὰ τὴν ἐπιβίωσιν κ.λ.π. Νὰ μετατεθῇ εἰς Μ α ν ι α τ ο π ο ὄ λ ο υ Γ ρ.

Φρονῶ ἐπίσης ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἦσαν τὰ λήμματα ἠριθμημένα*.

ΝΙΚΟΛ. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

Friedrich — Wilhelm Fernau, Patriarchen am Goldenen Horn, Gegenwart und Tradition des orthodoxen Orients. Leske Verlag, Opladen 1967, 182 Seiten, 2 Karten u. 8 Abbildungen.

Vorliegende Abhandlung stammt aus der Feder eines Verfassers, der vielen von uns durch seine von grosser Sachlichkeit gekennzeichneten Artikel der Neuen Züricher Zeitung über heutiges kirchenpolitisches Geschehen im östlichen Mittelmeerraum bereits hinreichend als Freund bekannt ist. Trotz der ungeheuren Kompliziertheit seines sich gestellten Themas glauben wir, dass er dem voll und ganz gerecht geworden ist. Zieht man in Betracht, in welcher Lage sich eine an sich rein geistliche Institution, wie das Oekumenische Patriarchat von Konstantinopel, die

* Βλ. σελ. 773 ἐξ. τοῦ παρόντος τόμου (Σημ. «Θεολογίας»).

Jahrhunderte hindurch bis auf den heutigen Tag in der es umspühlenden Profangeschichte befunden hat, so kann man ermessen, welcher Belesenheit und vor allem auch Erfahrung es bedarf, um diesem Thema auch nur annähernd gerecht zu werden — dem Verfasser ist es gelungen. So ist seine Monographie ein wertvoller Beitrag nicht nur zur Kirchen-, sondern auch zur Profangeschichte jenes Raumes und der gesamten «Oekumene»; sie betrifft unsere Kirche direkt, und, da sie bis in unsere Zeit hineinreicht, mag sie manchem Leser eine dienliche Lektion zum Ueberdenken seiner bisherigen Einstellung dem Oekumenischen Patriarchat gegenüber bezüglich jüngster Ereignisse erteilen und förderliche Anregungen geben; denn diese Arbeit stellt nicht nur ein trocken wissenschaftliches Werk dar, sondern sie ist aufgrund langjähriger Erfahrung durch Kontakte mit namhaften Persönlichkeiten beiderseits des Bosphorus entstanden. So braucht man sich nicht über die spärlichen Zitierungen, was vor allem den ersten Teil anbelangt, sonderlich zu wundern. Die historischen Ereignisse werden als bekannt vorausgesetzt, die Auswertung derselben ist jedoch das Werk des Verfassers. Ueberschrieben ist dieser Teil mit «Kaiser Konstantins Vermächtnis» und gibt eine Linie der geistigen und politischen Entwicklung bis zu «Konstantinopels letzte Tage» (S. 18-81).

Der zweite Teil behandelt den «Neubeginn in Istanbul» und ist reich an Daten bis hin in die Jetztzeit (S. 88-163). Viele Details werden geboten, die manchem unbekannt sein mögen, Quellen von beiden Seiten, so dass gar aus der türkischen Presse zitiert wird.

An Objektivität fehlt es dem Verfasser nicht, und doch schreibt er mit Wärme für die Sache des Patriarchats, und sein Ausblick ist optimistisch: jeglicher politischen Macht entblösst, liegt die grosse Chance desselben darin, sich dem Werk der Versöhnung zu widmen. Der Verfasser ist überzeugt, «dass die Natur der Dinge eine Schicksalsgemeinschaft zwischen Türken und Griechen vorschreibt... Das Buch will weder eine Verteidigung noch eine Anklage sein...» (S. 7).

MARTIN JORDAN

Κ ρ ι α ρ ᾶ, Ἐ μ μ α ν ο υ ἡ λ, Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδους Γραμματείας. 1100-1669. Τόμος Α'. Θεσσαλονίκη 1969, σχ. 8, σσ. ρς' + 252. Τόμος Β'. Θεσσαλονίκη 1971, σχ. 8, σσ. 4 ς' + 382.

Πρόβλημα λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑφίσταται ἀπὸ τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν διεπιστώθη ἡ ἀνεπάρκεια τῶν λεξικῶν τοῦ Du Cange (1610-1688) καὶ τοῦ Sorhicles (1887). Ἦδη τὸ 1927 κατὰ τὸ Β' Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τοῦ Βελιγραδίου ὁ P. Kretschmer προέτεινε τὴν ἀνάληψιν πρωταβουλίας διὰ τὴν σύνταξιν λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, γεγονός τὸ ὁποῖον εὔρε συμφώνους τοὺς συνέδρους, ὅμως τελικῶς δὲν ἐπραγματοποιήθη, παρὰ τὰς ἔκτοτε ποικίλας ὑπενμήσεις καὶ διαφύρους ὑποσχέσεις.

Ὁ Καθηγητῆς κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς, ἐργαζόμενος εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι τοῦ ἔτους 1950, καὶ μάλιστα ὡς διευθυντῆς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1939, εὔρεθη ὑπεύθυνος τῆς σχετικῆς προσπάθειας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεσαιωνικοῦ τῆς ἀκριβῶς Ἀρχείου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συγκέντρωσιν γλωσσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλικου τῆς Τουρκοκρατίας καὶ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως εἰς τὴν Βυζαντινὴν περίοδον εἰς τὴν γλωσσικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας. Ἡ κτηθεῖσα εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον πείρα

ἐξεφράσθη διὰ τῆς ἐγγράφου καὶ ἠτιολογημένης προτάσεως τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶ τὸ ἔτος 1949 πρὸς τὴν ἀρμοδίαν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅπως τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον ἐπιχειρήσῃ τὴν συγκρότησιν λεξικοῦ τῶν λογοτεχνικῶν κυρίως κειμένων τῆς περιόδου 1204-1669. Ἀτυχῶς ἡ Ἀκαδημία δὲν υἱοθέτησε τὴν πρότασιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ τῆς Ἀρχεῖου. Ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1950 ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς, Καθηγητῆς τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, διετήρησε τὴν ἐλπίδα νὰ ἀναλάβῃ τὴν συγκρότησιν ἐνὸς τοιούτου λεξικοῦ τῇ βοήθειᾳ τῶν μαθητῶν του, πρῶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἀποφασίζει ὀριστικῶς τὸ ἔτος 1956.

Ὡς ἀρχικὸν ὄριον τῆς χρονικῆς περιόδου καθορίζεται τὸ ἔτος 1100 καὶ διότι κατὰ τὸν Χατζιδάκιν τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα «ἡ λαλουμένη ἑλληνικὴ εἶχεν ἐξελιχθῆ σφόδρα» καὶ «ἐφαίνετο νέα ἑλληνικὴ», καὶ διότι ἔκτοτε «παρουσιάζονται ἀφθονώτερα τὰ κείμενα ποὺ δηλώνουν τὴν ὑπαρξὴ τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς γλώσσας μὲ διαμορφωμένα πιά τὰ βασικά της χαρακτηριστικὰ» (τόμ. Α', σ. ια'). Ὡς ἀκραιῶν δὲ ὄριον τίθεται τὸ ἔτος 1669, «γιατὶ ἕως τότε σημαντικὸ τμήμα τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἀπὸ ὀρισμένες ἀπόψεις ἀπηχεῖ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν» (τόμ. Α', σ. ια').

Ἡ δημοσιευομένη εἰς τοὺς δύο τόμους λεξικολογικὴ ὕλη (τόμος Α', ᾧ — ἀμαξοτροχός, τόμος Β' ἀμάραντον — ἄπνους) περιλαμβάνει:

1. Λέξεις δημῶδεις τῶν κειμένων, αἱ ὁποῖαι ἢ ἀπαντῶνται μόνον εἰς τὰ κείμενα αὐτά, ἢ διατηροῦνται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ σήμερον.

2. Λέξεις Βυζαντινάς, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται ὄχι μόνον εἰς κείμενα τῆς περιόδου 1100-1669, ἀλλὰ καὶ εἰς προγενέστερα τοῦ 1100.

3. Λέξεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τῶν ὁποίων ἢ λωιῶθη ὁ τύπος καὶ ἢ σημασία κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

4. Λέξεις τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς τὰ κείμενα τῆς περιόδου ἀναλλοίωτοι πλήρως ἢ ἐν μέρει.

5. Λέξεις λογίας, δημιουργήματα τοῦ Μεσαίωνος, τῶν ὁποίων ἢ χρῆσις ἐπεκτείνεται εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐποχὴν.

6. Λέξεις λογίων μυθιστορημάτων τοῦ 12 αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι συχνὰ συμπύπτουν πρὸς τὸ λεξιλόγιον τῶν δημῶδων μυθιστορημάτων, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν μετὰ τὸ 1204.

«Κατὰ τὴν λημματογράφου τῶν ἄρθρων τοῦ Λεξικοῦ χρησιμοποιεῖται ὡς λῆμμα ὁ κοινότερος τύπος μιᾶς λέξης. Ὅταν οἱ τύποι εἶναι ἐξ ἴσου κοινοί, τότε προτιμᾶται ὁ ἀλωβητότερος. Μὲ ἀφετηρία τοὺς ἄλλους τύπους, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ σύνταξιν τοῦ ἄρθρου, γίνονται παραπεμπτικὰ λήμματα ποὺ παραπέμπουν στὸ λῆμμα ποὺ συγκεντρώνει ὅλους τοὺς τύπους. Κάθε ἄρθρο τοῦ Λεξικοῦ διαιρεῖται σὲ τρία τμήματα. Στὸ πρῶτο, τὸ τυπολογικὸ, παρέχεται εἰκόνα τῆς τυπολογικῆς ἐξέλιξης τῆς λέξης ποὺ μελετᾶται μὲ παραπομπὰς στὰ σχετικὰ χωρία. Στὸ δεύτερο τμήμα, τὸ ἐτυμολογικὸ-ιστορικὸ, βρῖσκει ὁ ἀναγνώστης τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξης μὲ παραπομπὰς στὰ σχετικὰ ἐρευνητικὰ δημοσιεύματα. Στὸ τρίτο, τὸ σημασιολογικὸ τμήμα, παρέχονται οἱ σημασίαις κάθε λέξης μὲσα εἰς τὰ κείμενα τῆς περιόδου ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει μὲ καταχώριση καὶ τῶν συναφῶν χωρίων. Εἶναι φυσικὸ ὅτι ἡ ἔκτασις καὶ ἡ βαρῦτητα κάθε τμήματος εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ λέξις ποὺ μελετᾶται» (τόμος Α', σσ. ιδ'-ιε').

Ἐξ ἄλλου τὸ ὑπὸ παρουσίαις λεξικὸν διαφοροποιεῖται πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα (Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας, Γλωσσάριον τοῦ Du Gange, Μέγα Λεξικὸν Δημητράκου, Patristic Greek Lexicon τοῦ Lampe), πρὸς τὰ ὁποῖα συμπύπτει ἔστω καὶ ἐν μέρει ὡς πρὸς τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τὸν ὁποῖον συγκεντρώνει.

Διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου χρησιμοποιοῦνται 2040 βασικά κείμενα ἐπάνωμα καὶ

ἀνώνυμα (Τόμ. Α', σσ. κα'-μη', τόμ. Β', σσ. ια'-ις'), βοηθητικὰ κείμενα ἐπάνωμα, ἀνώνυμα καὶ ἔγγραφα (Τόμ. Α', σσ. μθ'-νζ', τόμ. Β', σσ. ιζ'-κβ'), μελετηταὶ ἑλληνογλωσσοὶ καὶ ξενόγλωσσοὶ (Τόμ., Α', σσ. νη'-ρβ', τόμ. Β', σσ. κγ'-νθ'), συλλογεῖς καὶ ἀνθολόγοι ἑλληνογλωσσοὶ καὶ ξενόγλωσσοὶ (Τόμ. Α', σσ. ρκγ'-ρκζ', τόμ. Β', σ. ξ'). Ἐπι πλεον βιβλιογραφικῶς ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν Λεξικογράφοι Ἑλληνας καὶ ξένοι (Τόμ. Α', σσ. ρκη'-ρλ', τόμ. Β', σ. ξα'), περιοδικὰ ἑλληνογλωσσά καὶ ξενόγλωσσά (Τόμ. Α', σσ. ρλα'-ρλδ', τόμ. Β', σσ. ξβ'-ξγ') καὶ τιμητικοὶ τόμοι (Τόμ. Α', σσ. ρλε'-ρλεζ', τόμ. Β', σ. ξδ').

Διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ λεξικοῦ δημοσιεύονται:

1. Βραχυγραφαὶ κειμένων, μελετητῶν καὶ μελετημάτων, περιοδικῶν, τιμητικῶν τόμων, πρακτικῶν Ἀκαδημιῶν καὶ Συνεδρίων, λεξικῶν, γραμματικῶν καὶ ἄλλων λεξικογραφικῶν ὄρων καὶ λέξεων (Τόμ. Α', σσ. ρλζ'-ρνα', τόμ. Β', σσ. ξθ'- 4α'), καὶ

2. «Ἐιδικότερες ὁδηγίαι γιὰ τὴν χρῆσιν τοῦ Λεξικοῦ» (τόμ. Α', σσ ρνβ'-ρργ', τόμ. Β', σσ. 4γ'- 4δ').

Δὲν θὰ διστάσωμεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ἔργον τοῦ κ. Καθηγητοῦ ὡς ἄθλον καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς διεθνούς βυζαντινολογίας καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν παραλλήλων ἑλληνικῶν προσπαθειῶν. Καθ' ἣν στιγμὴν συλλογικὴ προσπάθεια τῶν βυζαντινολόγων τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας, ἡ ὅποια ἀπέβλεπεν ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπανεξέδοσιν ἀνακκινισμένου τοῦ Γλωσσαρίου τοῦ Du Cange, ἡ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὅποια κατὰ τὸ Γ' Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν τὸ 1930 διὰ τοῦ Σ. Μενάρδου ἀνεκοίνωσε τὴν συγκρότησιν λεξικοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ΚΠόλεως μέχρι τοῦ 1800, ἐματαιώθησαν ἢ εἰσέτι δὲν ἐτελεσφόρησαν, ἡ ἔκδοσις τοῦ Λεξικοῦ ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶ τὸ ὀλιγώτερον προκαλεῖ θαυμασμόν. Ἡ δὲ οκέψις ὅτι ἡ ἔκδοσις ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἀκολουθεῖ τὸν γνωστὸν ρυθμὸν προκαλεῖ διὰ τοὺς δύο τόμους τοῦ παρόντος λεξικοῦ τὸ ὀλιγώτερον συγκλίνῃσιν. Συνεπῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον κατὰ πρῶτον λόγον ὀφειλομένον νὰ πράξωμεν εἶναι ἡ εὐχὴ ὅπως ἐνδυναμώσῃ ὁ Θεὸς τὸν ἔχοντα τὴν εὐθύνην τοῦ ἔργου, ὥστε ν' ἀξιώθῃ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἔργον. Ὅλα τὰ περὶ ἐλλείψεων κ.λ.π., τὰ ὅποια ἄλλωστε εἶναι ἀναπόφευκτα, ἔρχονται δεύτερα.

Ὅπως δὲ θὰ ἦτο παράλειψις ἡ ἀποφυγὴ ἐκφράσεως συγχαρητηρίων θερμότητος καὶ πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶν καὶ πρὸς τοὺς πολυτίμους συνεργάτας του.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΣΤ'. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ

Κα ρ α γ ι α ν ν ο π ο ὑ λ ο υ, Ι. Ε., Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας. Β' ἔκδοσις. Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν. Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται 2. Θεσσαλονίκη 1971, σχ. 8, σσ. 556.

Ὁ Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης κ. Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου διὰ τῆς παροχῆς βοηθήματος, εἰς τὸ ὅποιον θὰ καθίσταται εὐχερῆς ἡ ἀνεύρεσις τῶν πηγῶν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας κατὰ αἰῶνα (ἐνῶ τὰ ὑπάρχοντα βοηθήματα τῶν K. K r u m b a c h e r, Byzantinische Litteraturgeschichte, G. M o r a v c i k, Byzantinoturcica καὶ M.E. C o l o n n a, Gli Storie Bizantini dal IV al XV secolo. I. Storie profane διδουν πληροφορίας περὶ ἐκάστου συγγραφέως καὶ τοῦ ἔργου του) συνέγραψε τὸν παρόντα τόμον, τοῦ ὅπου μάλιστα ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ τὴν β' ἔκδοσιν ἐντὸς ὀλίγου.

Τὸ ἔργον χωρίζεται εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Εἰσαγωγαὶ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους κατηγορίας τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν» δίδονται ἐκτενεῖς πληροφορίες περὶ

τῶν Α' Γεγονότων (Ι. Γλῶσσα, ΙΙ. Μουσική), Β' Μνημείων καὶ Γ' Κειμένων (Ι. Χειρόγραφοι πηγαί, ΙΙ. Ἐπιγραφικαὶ πηγαί) καὶ τῶν βιβλιογραφιῶν τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων αὐτῶν (σσ. 27-80).

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Κατάλογος τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν» δημοσιεύονται αἱ πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος μέχρι καὶ τοῦ ιε'. Ἡ καταχώρισις τῶν πηγῶν γίνεται κατὰ χρονολογικὴν τάξιν. Εἰς ἕκαστον αἰῶνα καταχωρίζονται προβλήματα διὰ τὰς συγχρόνους πηγὰς καὶ δι' ἐκείνας μόνον ἐκ τῶν μεταγενεστέρων, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ἀναφέρεται εἰς γεγονότα μὴ μεταγενέστερα τοῦ αἰῶνος εἰς τὸν ὁποῖον καὶ καταχωρίζονται. Ἐπίσης περιλαμβάνονται καὶ παραπεμπτικὰ λήμματα διὰ τὰς μεταγενεστέρας πηγὰς, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ἐκτείνεται καὶ πέραν τοῦ αἰῶνος εἰς τὸν ὁποῖον καταχωρίζονται. Τὸ πλήρες λήμμα τῶν πηγῶν αὐτῶν τίθεται εἰς τὸν αἰῶνα μέχρι τοῦ ὁποίου φθάνει τὸ περιεχόμενον των. Διὰ κάθε συγγραφέα δίδεται σύντομος βιογραφία, βιβλιογραφικὴ ἔνδειξις τῆς καλλιτέρας ἢ νεωτέρας ἐκδόσεως τῆς πηγῆς καὶ ἀξιολόγησις τοῦ κειμένου αὐτῆς. Μεταξὺ τῶν πηγῶν συγκαταλέγονται καὶ συλλογαὶ νομισμάτων, σιγιλλίων, παπύρων καὶ ἐπιγραφῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ περιλαμβάνουν μνημεῖα διαφόρων αἰώνων, χωρὶς φυσικὰ νὰ περιλαμβάνονται ἅπασαι αἱ μεμονωμένα ἐκδόσεις σφραγίδων, νομισμάτων, ἐπιγραφῶν καὶ ἐγγράφων. Προκειμένου περὶ τῶν βίων τῶν ἁγίων σχηματίζονται δύο λήμματα, τοῦ βιογραφουμένου ἁγίου, τὸ ὁποῖον καταχωρίζεται εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτος ἔζησε καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ βίου, τὸ ὁποῖον τίθεται εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτος ἔζησεν.

Καταχωρίζονται συνολικῶς περὶ τὰς 650 πηγαί. Ἐξ αὐτῶν αἱ τελευταῖαι περὶ τὰς 40 τῆς δευτέρας ἐκδόσεως δημοσιεύονται εἰς τὸν συμπληρωματικὸν πίνακα πηγῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμέσου ἐπανεκδόσεως τοῦ ἔργου.

Τὸ ἔργον πλαισιώνουν:

1. Ἐξηγήσεις - ὀδηγαί, σ. 13.
2. Βραχυγραφίαι, σσ. 15-17.
3. Γενικὴ εἰσαγωγή, σσ. 19-25.
4. Ἀλφαβητικὸς πίναξ πηγῶν, σσ. 441-476, καὶ
5. Πίναξ προσώπων καὶ πραγμάτων, σσ. 477-555.

Ἐναμφισβητήτως πρόκειται δι' ἔργον πολλαπλῶς χρήσιμον, τοῦ ὁποίου ἡ ἔλλειψις εἰς τὴν διεθνῆ σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἶχε καταστῆ σημαντικὴ. Οὕτως ἀξιολογούμενον τὸ ἔργον περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βυζαντινολογίαν. Βεβαίως ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του χρειάζεται συνεχῆ συμπλήρωσιν, ἐνημέρωσιν καὶ κατὰ διαστήματα ἐπανεκδόσιν, ὅμως κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος θὰ ἐνσωματῶνῃ τὰς συμπληρώσεις εἰς τὴν κυρίως ὕλην.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΣΤ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ

Studien zur Geschichte der Messgewänder im Byzantinischen ritus, von T a n o P a p a s. Institut für Byzantinistik und Neugriechischen philologie der universität. Miscellanea Byzantina Monacensia Herausgegeben von Hans-Georg-Beck. Heft. 3. München 1965, Σχ. 8ον, σσ. XLVIII+262.

Ἡ ἐναίσμιος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ τοῦ Διακόνου Ἀθανασίου Παπᾶ, Καθηγητοῦ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ, καὶ ἤδη Ἐπισκόπου Ἐλευσινοπόλεως, ἡ ὁποία ὑπεβλήθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου καλύπτει ἀσφαλῶς μίαν σημαντικὴν ἔλλειψιν εἰς τὴν σχετικὴν περὶ τῶν ἱερῶν ἀμφίων διεθνῆ βιβλιογραφίαν.

Μετὰ τὸν Πρόλογον (σσ. XI-XIV) καὶ τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἐκτεταμένης βιβλιογρα-

φίας (α' - πηγῶν, β' - μελετῶν) (σσ. XV-XLVIII), παρατίθεται ἡ εἰσαγωγή (σσ. 1-17), εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετάζονται τὰ ἐξῆς μεθοδολογικὰ προβλήματα τῆς ἐργασίας: α' — Ἡ μελέτη τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων, β' — Αἱ πηγαὶ καὶ αἱ μέθοδοι τῆς μελέτης τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων, γ' — Αἱ δυσχέρειαι μιᾶς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων, δ' — Ἡ «ζωὴ» τῶν ἀμφίων, ε' — Τὸ ἀξιόπιστον τῶν εἰκονιζουσῶν ἀμφια παραστάσεων, καὶ στ' — Αἱ προφορικαὶ μαρτυραὶ περὶ τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων.

Ἀκολουθεῖ τὸ Α' μέρος τῆς μελέτης, τὸ ὁποῖον διαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς κεφάλαια:

- α' — Φύσις, ιδιότητες καὶ τύποι τῶν ἐνδυμάτων,
- β' — Φύσις, ιδιότητες καὶ χαρακτήρ τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων,
- γ' — Τὰ λειτουργικὰ ἀμφια κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ,
- δ' — Ἡ ἀναγκαιότης τῶν ἀμφίων,
- ε' — Ἔννοια καὶ διάκρισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀμφίων,
- στ' — Προέλευσις τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων,
- ζ' — Περὶ τοῦ κανόνος τῶν χρωμάτων.

Εἰς τὸ Β' μέρος ἐξετάζονται τὰ ἐξῆς κεφάλαια:

I. Τὰ ἐπιμανίκια.

- α' — Εἰκονογραφία τῶν ἐπιμανικίων,
- β' — Προέλευσις τῶν ἐπιμανικίων.

II. Ὁ σάκκος.

- α' — Οἱ φέροντες τὸν σάκκον,
- β' — Εἰκονογραφία τοῦ σάκκου,
- γ' — Προέλευσις τοῦ σάκκου.

III. Τὸ ἐπιγονάτιον.

- α' — Εἰκονογραφία τοῦ ἐπιγονατίου,
- β' — Προέλευσις τοῦ ἐπιγονατίου.

IV. Τὸ ἐπιτραχήλιον.

- α' — Εἰκονογραφία τοῦ ἐπιτραχήλιου,
- β' — Προέλευσις τοῦ ἐπιτραχήλιου.

V. Τὸ ὠμοφόριον.

- α' — Οἱ πόλοι τοῦ ὠμοφορίου,
- β' — Εἰκονογραφία τοῦ ὠμοφορίου,
- γ' — Προέλευσις τοῦ ὠμοφορίου.

Τὸ ἔργον συμπληρῶνουν πίνακες ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Ἡ παρυσία τοῦ θεοφιλεστάτου Ἀθανασίου Παπᾶ, ὡς εἰδικευμένου κληρικοῦ ἐπιστήμονος εἰς τὸν τομέα τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἀποτελεῖ εὐόλιον ἐνδειξιν. Ἡ αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς ἔκτασιν καὶ ἡ καταξίωσις αὐτῆς ἀποτελεῖ αἴτημα καὶ ἀνάγκη τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην συμβολὴ τοῦ Θεοφιλεστάτου ἐπιστήμονος θὰ εἶναι καὶ θετικὴ καὶ πλουσία. Τοῦτο ἄλλωστε πιστοποιεῖται ἀπολύτως ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς παρούσης ἐργασίας, ἡ ὅλη διάρθρωσις τῆς ὁποίας μαρτυρεῖ καὶ ζῆλον καὶ ἰκανότητάς ὄχι τυχοῦσας, καὶ δικαιολογεῖ πᾶσαν προσδοκίαν.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΣΤ. ΑΝΕΣΤΙΑΔΗΣ

Τοῦ αὐτοῦ, Βιβλιογραφία ἱερατικῶν ἀμφίων τοῦ βυζαντινοῦ τύπου, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, ΙΓ' (1971), σσ. 578-587.

Ἡ παροῦσα βιβλιογραφία ἀποτελεῖ ἐνημέρωσιν τῆς δημοσιευομένης ἐν τῇ διδακτορικῇ διατριβῇ τοῦ συγγραφέως.

Διαιρεῖται εἰς δύο μέρη:

- α' — Περὶ τῆς ἱερατικῆς ἐνδυματολογίας καὶ κεντητικῆς, καὶ
- β' — Περὶ τῶν ἐκδόσεων ἱερατικῶν ἀμφίων εἰδικώτερον.

Ἡ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις τοῦ θέματος τῶν λειτουργικῶν ἀμφίων τοῦ Βυζαντινοῦ τύπου ἀποτελεῖ σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὸ τόσον σημαντικὸν διὰ τὴν ἔθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν μας ἱστορίαν πρόβλημα. Καὶ οὐδεὶς ἀρμοδιώτερος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπὸ τὸν συντάξαντα ταύτην συγγραφέα, ὡς πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴν προαναφερομένην ἐργασίαν αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον δὲ ἀποτελεῖ εὐχάριστον ἔνδειξιν τοῦ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται συνεχῶς μὲ τὴν μελέτην τοῦ ὅλου θέματος.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΣΤ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ